

DOCUMENTACIÓ

FORMAL

de l'ortografia de la llengua valenciana

REAL ACADÈMIA DE CULTURA VALENCIANA
SECCIÓ DE LLENGUA I LLITERATURA VALENCIANES

DOCUMENTACIÓ FORMAL DE L'ORTOGRAFIA DE LA LENGUA VALENCIANA

SECCIÓ DE LENGUA I LLITERATURA VALENCIANES

REAL ACADÈMIA DE CULTURA VALENCIANA

PRIMERA EDICIÓ, 1981

SEGONA EDICIÓ, ACTUALISADA I CORREGIDA, 1994

TERCERA EDICIÓ, NOVAMENT ACTUALISADA I CORREGIDA, 2020

A Ricart Alòs Estellés, *in memoriam*

© Secció de Llengua i Lliteratura Valencianes

© Real Acadèmia de Cultura Valenciana

Carrer de les Avellanes, 26

46003 Ciutat de València

www.racv.es – www.llenguavalenciana.com

ÍNDIX

1. INTRODUCCIÓ	5
1.1. Propòsit del present treball	5
1.2. Esquema dels apartats.....	6
1.3. Sincronia i diacronia en la llengua	6
1.4. Llengua escrita i llengua parlada	7
1.5. Paper de l'ortografia en la llengua	7
1.6. ¿Per qué canvia l'ortografia d'una llengua?	9
1.7. Fonètica i ortografia	9
1.8. Funció de les acadèmies en la llengua.....	10
2. ACTUALISACIÓ ORTOGRÀFICA	12
2.1. De base fonètica	12
2.1.1. Eliminació de grups consonàntics: TM, MP, TN, TL, TLL, TZ, TG/TJ.....	12
2.1.2. Escritura de sordes en final de paraula: P, T, C.....	27
2.1.3. Supressió de geminacions.....	37
2.2. Regularisació de l'us de les grafies CH, Y.....	40
2.3. Signes convencionals.....	54
2.3.1. L'accent	54
2.3.2. El guió.....	58
2.3.3. La dièresis	59
2.3.4. L'apòstrof	60
2.3.5. L'interrogació i l'admiració	61
3. ALGUNES CONSIDERACIONS MORFOLÒGIQUES	62
3.1. Els sufixos –ISTE, -ISTA	62
3.2. El sufix –EA, -EES.....	63
3.3. Les terminacions –EU, -EA, -EUS, -EES.	66
3.4. Les terminacions –CUL, -CULA, -CULS, -CULES.....	70
4. BIBLIOGRAFIA.....	72

1. INTRODUCCIÓ

En cada u dels apartats del present treball s'explica el perquè i el cóm —además de la corresponent constatació sincrònica i diacrònica— dels criteris seguits en l'ortografia de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana, la qual emana dels acorts d'actualisació ortogràfica adoptats en 1979 per la seua Secció de Llengua.

Uns acorts que recuperaren per a la llengua valenciana, en certes modificacions i adaptacions, la tradició ortogràfica i normativa de la primera gramàtica d'esta Real institució, editada en 1915 i obra del filòlec Lluís Fullana i Mira, qui la redactà en desenroll dels acorts ortogràfics presos un any abans per escriptors i erudits en una sèrie de reunions públiques i democràtiques que tingueren lloc en la seu de la societat Lo Rat Penat a lo llarc de 1914.

Estos acorts de 1979 foren recolzats multitudinàriament per la societat civil valenciana en un acte que tingué lloc en 1981 en el Monasteri d'El Puig; motiu pel qual les normes de la RACV són conegudes, popularment, com a “Normes d'El Puig”. En estes normes se publicà la versió oficial valenciana de l'Estatut d'Autonomia de 1982, i en ella s'impartiren les primeres classes de valencià en moltes escoles.

Adoptada esta normativa com a pròpia per gran número d'entitats culturals, escriptors i usuaris de l'idioma valencià, el model llingüístic construït des d'aquell moment és l'eixemple més manifest, per part de la comunitat idiomàtica valenciana, de voler continuar parlant, llegint, escrivint i conreant un idioma viu, cult i en personalitat plenament definida dins de la gran família de les llengües romàniques.

És este, puix, el resultat d'estudis i observacions sobre la llengua valenciana en el que es vol aportar una visió argumentada sobre una qüestió tan arbitrària i controvertida com és l'ortografia d'un idioma.

Per a les transcripcions fonètiques seguim en esta tercera edició els criteris de l'Alfabet Fonètic Internacional (AFI), per ser el més estés i general en l'actualitat. Per a mantindre l'unitat en la notació, l'usarem també en les cites d'uns atres autors, independentment de l'alfabet fonètic que usaren originàriament.

1.1. Propòsit del present treball

La necessitat primera en qualsevol llengua moderna i de cultura és la fixació ortogràfica, seguint una norma que permeta la seua escritura de manera normalisada i sistemàtica; per açò, la Secció de Llengua i Lliteratura de la RACV cregué fonamental, en posterioritat a haver vist la llum l'Ortografia en l'any 1979, la publicació d'un treball de documentació que argumentara sòlidament els acorts presos. Una “Documentació formal de l'ortografia de la llengua valenciana” que ha contat en successives edicions, ampliades i actualisades.

El present estudi no té com a objectiu descriure la totalitat del model llingüístic i normatiu —poden consultar-se la Gramàtica i unes atres obres llingüístiques per a tal fi—. Al contrari, se centra en justificar les principals modificacions ortogràfiques i certes tries morfològiques que diferencien la normativa de la RACV d'algunes propostes anteriors i la fan coincidir en unes atres. Estes característiques podem classificar-les en quatre grans blocs:

- a) Simplificacions ortogràfiques. Considerant la pronunciació més comuna i estesa com aquella que s'acomoda i ajusta més a lo que denominem valencià general, l'ortografia simplifica aquelles grafies etimològiques o antigues que han desaparegut, foren introduïdes de manera

injustificada o és innecessari mantindre en la llengua escrita actual.

- b) Regularisació de l'ús de certes lletres. Per eixemple, l'acort de 1979 regulà i reintroduí l'ús de les grafies clàssiques i modernes CH i Y, les consonants finals -P, -T, -C o uns altres usos respectats per l'acort ortogràfic de 1914, però que posteriorment havien segut injustificadament substituïts en els usos ortogràfics més habituals entre 1932 i 1978, com a resultat de l'influència creixent que la normativa catalana eixercí sobre el valencià en eixes dècades.
- c) Actualisació dels signes convencionals. S'expliquen els criteris seguits a l'hora de fixar l'ús dels signes convencionals: la base, en este cas, és un criteri de funcionalitat i major senzillea en l'escritura, i d'ajuda a la llectura i l'aprenentatge de l'idioma.
- d) Actualisació morfològica. Se donen uns apunts que justifiquen la vehiculació plena, en la llengua estàndart valenciana, de certes característiques morfològiques del nostre idioma: com ara la distinció de gènere que el valencià fa per mig de les terminacions -ISTE per al masculí i -ISTA per al femení, o l'ús dels sufixos derivatius -EA, -EU i -CUL.

1.2. Esquema dels apartats

La major part dels apartats s'estructuren en tres parts fonamentals:

- a) La forma triada.
- b) El raonament.
- c) La documentació.

S'especifica exactament lo que representa una variació respecte a anteriors intents de normalisació de la llengua valenciana. Per ad açò, aportem unes raons (fonètiques, llògiques, cites d'autors, etc.); la documentació s'ha buscat tant en diccionaris com en obres i autors valencians (*Les trobes en lahors de la Verge Maria*, *Tirant lo Blanch* de Martorell i Galba, *Aureum Opus* de Lluís Alanyà, les obres completes de Roïç de Corella, *Vita Christi* de Sor Isabel de Villena, *Consolat del Mar*, *Spill* de Jaume Roig), autors i obres totes elles representatives.

Sobre la documentació en autors clàssics s'ha d'aclarir que l'utilisació dels eixemples ha vengut a reforçar el model triat. Les cites nos servixen com a testimoni diacrònic mentres que els diccionaris i la fonètica ho fan com a sincrònics.

1.3. Sincronia i diacronia en la llengua

L'estudi diacrònic de la llengua, en etapes anteriors punt casi principal, ha deixat pas, gràcies a les noves corrents llingüístiques, a la sincronia. El llingüïste actual s'interessa molt més per estudiar cóm és la llengua hui, que per vore quines han segut les seues etapes evolutives; lo que no lleva que es facen o puguen fer estudis des d'eixe punt de vista.

L'interés per l'estat actual de la llengua no és només dels filòlegs sino també de la comunitat que la parla i, cóm no, dels qui han d'ensenyar-la. Sobre l'importància que té la forma actual d'una llengua respecte a la seua ensenyança, M. de Grave i F. Van Passel diuen:

"No abordaremos aquí el problema evidentemente capital, de la elección de "modelo" de lengua hablado a enseñar. Señalemos simplemente que se oponen dos elementos contradictorios pero igualmente importantes: la continua evolución de la lengua y la necesidad de enseñar una forma fija. Consideramos en principio que la pronunciación

enseñada debe ser la del habla "cotidiana" actualmente más generalizada: es decir, que no debe tratarse de la pronunciación del discurso sostenido ni la del habla popular. El "modelo" debe permitir al alumno, que aún tendrá un conocimiento imperfecto de la lengua, expresarse en un medio autóctono sin hacer el ridículo"¹

Esta nova concepció de la llengua com a ent en vida pròpia i no estàtica, ha conduït als plantejaments d'estudi i ensenyança de la llengua parlada ací exposats.

1.4. Llengua escrita i llengua parlada

En esta mateixa línia es pot inscriure la major importància de la llengua parlada front a l'escrita. W. A. Bennett diu:

*"El prestigio de la lengua escrita tiene generalmente motivos históricos y de tradición..., y la permanencia comparativamente mayor de la literatura escrita frente a la oral dio un valor superior a la sustancia gráfica de la lengua. Todos estos factores han oscurecido la mayor variedad y expresividad de la lengua hablada."*²

Més avant, torna a dir:

*"La diferencia entre las formas hablada y escrita de una lengua es tan grande como la que se presenta entre sus substancias respectivas... Se ha considerado generalmente que la cualidad estática de la lengua escrita es característica de la lengua en general, y que otras formas cualesquiera están necesariamente por debajo de la estándar. El lingüista no acepta este argumento. Su trabajo consiste en recoger lo que sucede, sugerir las posibilidades de uno y otro medio."*³

Encara sent la llengua escrita nexa d'unió més durador que la paraula, el centre d'interés s'ha desplaçat a la llengua oral, que és la manifestació més dinàmica. Aixina s'entén que els canvis que primer se produïxen en la parla, solament passat molt de temps escomencen a aparéixer escrits, fins que es generalisen i s'adopten com a norma o desapareixen.

1.5. Paper de l'ortografia en la llengua

També, i com a conseqüència del canvi d'orientació en la llingüística, l'ortografia, que es considerava abans –el segle XIX i part del XX– casi sagrada, ha deixat de ser el centre en el que el saber ortogràfic ho era tot, per a adaptar-se a la funció que realment li pertoca: servir de vehícul que representa per escrit la llengua parlada.

Samuel Gili Gaya nos diu:

*"La Ortografía, que es lo más externo y convencional del lenguaje, se modifica igualmente de unas épocas a otras, hasta el punto de que en el lector que no esté acostumbrado a leer libros antiguos se produce al principio alguna confusión, sin que llegue por ello a constituir una dificultad extrema."*⁴

1 M. de Grave i F. Van Passel, *Linguistique et enseignement de les langues étrangères*, traducció castellana, *Linguística y enseñanza de las lenguas extranjeras*, pàg. 172-173, Madrid, 1971. Nota n.º 16.

2 W. A. Bennett, *Aspects of language and language teaching*, traducció castellana, *Las lenguas y su enseñanza*, pàg. 30, Madrid, 1975.

3 W. A. Bennett, ob. cit., pàgs. 44-45.

4 Samuel Gili Gaya, *Nociones de gramática histórica española*, pàg. 9, Barcelona, 1978.

Més avant se llig:

*"...la Gramática normativa, es decir, la que establece las normas para el buen uso del idioma distinguiendo en cada época lo correcto de lo incorrecto, tiene valor para un momento histórico determinado, y se funda en el uso más generalizado de la época a que tales formas se refieren, especialmente en el de los mejores escritores. El idioma va transformándose, pero entre los hombres cultos que viven en cada fase de su evolución existe siempre el sentido de las prácticas que se consideran como mejores, a diferencia de las que se sienten como vulgares, anticuadas, dialectales o poco expresivas. Este sentido de lo culto y literario es el que dicta las reglas gramaticales del buen uso, que nunca pueden tener validez permanente"*⁵

Per al llingüiste britànic John Lyons⁶, *"el gramàtic tradicional solia afirmar que el llenguatge parlat és inferior i en cert modo dependent del llenguatge normal escrit. En conscient oposició ad este supost, la llingüística contemporànea sosté [...] que el llenguatge parlat està en primer lloc i que l'escriptura en essència no és més que un recurs per a representar la parla per un altre mig"*. Lyons introduïx una sèrie d'interessants reflexions addicionals:

- a) **No existixen tipus absoluts de "purea" o "correctitut" en el llenguatge.** Tals conceptes només poden ser interpretats en relació en uns criteris de referència determinats, que s'han triat socialment de forma expressa o tàcita en un objectiu concret. Per a Lyons, que la parla d'una regió o un grup social determinat dega ser adoptada com a normal per a un us social més ampli (per eixemple, el lliterari) no ha de condicionar la llabor del llingüiste, el qual simplement ha de *"descriure la manera en que la gent parla (i escriu) realment la seua llengua, i no en prescriure com deu parlar i escriure. En unes atres paraules, la llingüística (en la seua primera diligència, a lo manco), és descriptiva, no prescriptiva (o normativa)."*
- b) **Totes les llengües estan someses al canvi llingüístic constant.** El canvi és natural i no té per qué anar lligat a l'empijorament de les funcionalitats comunicatives de les llengües. Qualsevol consideració en este sentit és també **extralingüística**.

Pot acceptar-se que per raons de tipus **cultural, social o polític** se promoguen llengües o dialectes determinats a expenses d'uns atres, o inclús se pot reconéixer la ventaja utilitarista d'obrar aixina per a conseguir un model "lliterari" unificat (hui, segurament, diríem "estàndart") a fi d'usar-lo en l'administració i l'ensenyança; pero no pot aduir-se que la llingüística com a ciència siga una justificació de tals decisions.

Per a Lyons, el mateix llenguatge *lliterari* està també subjecte al canvi, i no és més "correcte" ni més "pur", en qualsevol dels sentits, que la parla d'una classe popular o una altra regió. En definitiva, que *"condenat la preferència lliterària de la gramàtica tradicional, el llingüiste afirma senzillament que el llenguatge s'utilisa per a molts fins, i que el seu us en relació en estos fins no ha de ser jujat per criteris aplicables, solament o en primer lloc, al llenguatge lliterari"*.

L'ortografia és, per tant, la part més convencional de la llengua, además de necessitar de revisions per a adaptar-se a l'us de cada época: les normes ortogràfiques no són eternes ni immutables. En l'aparició de l'Ortografia de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana es volia retornar la normativa ortogràfica al lloc que li corresponia, d'acort en la llingüística actual.

⁵ Samuel Gili Gaya, op. cit., pàg. 10.

⁶ *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge University Press, 1968; consultem l'edició castellana *Introducción en la lingüística teórica*. Ed. Teide, Barcelona, 1986, pàgs. 38-43.

1.6. ¿Per qué canvia l'ortografia d'una llengua?

La resposta nos la dona Gili Gaya, senyalant que obedix a:

- a) Canvis de pronunciació.
- b) Tradició.
- c) Etimologia.

La principal raó és el canvi en la pronunciació; o siga, que com a conseqüència de l'evolució d'una llengua, apareixen i desapareixen uns sons i uns altres se modifiquen; l'ortografia va -sempre darrere-acomodant-se a la fonètica, dins de les seues possibilitats.

La tradició i l'etimologia poden actuar com a forces més o manco conservadores; en alguns casos la tradició pot deixar a banda l'etimologia i fer que una paraula perga part d'eixes primitives grafies; de totes maneres l'etimologia, generalment, frena eixe vol que les separa del seu oríge.

Dels canvis fets, alguns d'ells –com l'escriptura de les consonants sordes P, T, C en final de paraula, per eixemple–, encara que responen a un tractament fonètic que s'impon a l'etimològic, no són més que el retorn a la tradició ortogràfica anterior a l'adopció de l'ortografia catalana per al valencià en 1932.

Unes altres simplificacions responen a un tractament fonètic que, no obstant, apareix ja en els clàssics a modo de vacilació entre la forma oral i l'escripta: en un mateix autor podem trobar *compte* o *conte...*

Adés havem qualificat de "tradicional" l'ortografia. Realment ho és, puix casi totes les modificacions de l'acort de 1979 apareixen ja en els autors clàssics valencians d'una manera més o manco generalisada, i reprenen la tradició ortogràfica que ja havia segut fixada per gramàtics preeminents com Josep Nebot o Lluís Fullana, i elevada a la categoria de norma en l'acort ortogràfic de 1914.

1.7. Fonètica i ortografia

La relació entre la manifestació fònica i la gràfica de la llengua és ben clara i evident, pero no ho és tant el que pugua haver un gran divorç entre l'escriptura i la fonètica –la llengua parlada–. Està també clar i demostrat que no podem escriure fonèticament, perque inclús la fonètica té unes fites; les llengües generalment solen tindre una ortografia fonològica. L'intent ha consistit en fer una aproximació, dins sempre d'una correcció i un gran respecte per la llengua, d'eixes dos disciplines.

Hi han llengües en les quals difícilment pot reconéixer-se la fonètica en la forma escrita, com ara l'anglés i francès, que són ortogràficament molt conservadores; l'americà, l'anglés dels Estats Units, ha fet alguns intents per a escriure un poc més fonèticament; el valencià escrit que propugnem, d'acort en la tradició ortogràfica valenciana, està molt més acostat a la forma corrent de parla que unes altres llengües que s'allunten d'ella, i molt més, per supost, que quan alguns utilisen les normes de l'Institut d'Estudis Catalans aplicades a la llengua valenciana.

En este sentit, en les dècades anteriors a l'aparició de les Normes de la RACV sorgiren tendències en els còrculs d'iniciats en la llengua escrita que pretenien parlar d'una forma "ortogràfica": pronunciació de la TZ de l'ortografia catalana, de la terminació etimològica -ADA dels participis (en la qual la D se manté en l'escriptura per tradició, pero no es pronuncia), o geminació dels grups consonàntics arcaics i catalanisants TJ/TG. El motiu estava molt clar. Segons afirma Entwistle quan parla del fenomen de l'apichat i unes altres variants fonètiques:

"La confusión (en poesía) que surge de estos cambios afecta a la rima de los poetas

valencianos, hasta el punto de que algunas de ellas resultan inadmisibles en Barcelona; pero los gramáticos se esfuerzan en imponer la pronunciación ortográfica, y la lengua de la gente instruida tiende a parecerse al catalán standard con ciertas vacilaciones.”⁷

L'exemple és aclaridor en el sentit que no es deu caure ni en un extrem ni en l'atre: ni parlar ortogràficament ni alluntar en excés l'ortografia de la fonètica. En el punt mig estem; nos havem deixat en el calaix algunes coses, pero s'entén que no es puga fer taula rasa de la nostra tradició idiomàtica.

Seguint eix esperit, l'ortografia valenciana actual s'adapta en gran manera al valencià general, si be és cert també que es produïxen, en la llengua parlada, certes vacilacions i variacions tant diatòpiques com diafàsiques que han de conviure en la construcció d'un model estàndart valencià que reforce i perpetue la conservació de les principals característiques definitòries del nostre idioma.

Per això hem d'intentar, per mig d'una bona ensenyança, que l'usuari de la llengua s'avee a que una cosa és la grafia estandarizada i una atra, en certes ocasions, la pronunciació; açò ho tenen molt clar els francesos o els anglesos, per posar dos casos; passa també en castellà i s'ha de fer en valencià.

No nos cansarem de remarcar l'importància de mantindre l'estabilitat i l'adequada caracterisació de l'estàndart valencià per a assegurar la plena llingüicitat i independència del nostre idioma. Seguint a Hudson⁸, la definició real de “llengua” –l'us “popular” del concepte– ve condicionada pel “prestigi” de la varietat llingüística en qüestió, de tal manera que si dos varietats, per molt pròximes que siguen, han constituït dos estàndarts propis diferents, han de ser considerades llengües diferents.

Hudson entén com a us popular “qué vol dir la gent normal quan afirma que alguna varietat és una llengua”; reconeixent explícitament que el concepte “llengua”, com el de “dialecte”, és subjectiu, més social i cultural que estrictament llingüístic. Respecte a “dialecte”, Hudson entén que “*el fet que una varietat siga nomenada llengua o dialecte depén del prestigi que u crega que cada varietat té, i per a molta gent eixe és un assumt molt clar, que depén del fet que siga usada en l'escritura formal*”. O siga, que siga usada com a “llengua estàndart”, que eleva a categoria de norma escrita lo que és norma general en la llengua parlada.

1.8. Funció de les acadèmies en la llengua

Quan ya la llingüística ha deixat de ser prescriptiva o normativa per a tornar-se descriptiva, quan ya no diu “açò s'ha de dir aixina” sino “açò és aixina”, la principal finalitat de les Acadèmies, Instituts i unes atres institucions de velar per la “purea” de la llengua evoluciona a unes atres funcions. Per eixemple, cap a l'anàlisi i la descripció científica i sistemàtica de les realitzacions llingüístiques dels parlants; o cap a l'elaboració de ferramentes idiomàtiques adequades per a l'us de l'idioma.

Unes ferramentes (diccionaris, gramàtica, corrector ortogràfic, traductors, estudis idiomàtics, estàndart oral...) que, per una banda, possibiliten que l'idioma siga susceptible de ser usat com a llengua de cultura oral i escrita i que, per l'atra, a través del manteniment de les principals característiques definitòries de la llengua, reforcen l'autoestima i la confiança dels parlants en l'idioma, com a condició imprescindible per a perpetuar el seu us i la seua transmissió a les noves generacions.

Una atra raó que avala que les Acadèmies deixen el camp prescriptiu és el canvi llingüístic, ya que

⁷ William J. Entwistle, *The Spanish Language, together with portuguese, catalan and basque*, traducció castellana, *Las Lenguas de España: Castellano, Catalán, Vasco y Gallego-Portugués*, pàg. 135, Madrit, 1973

⁸ R.A. Hudson. *Sociolinguistics*, pàgs. 35-36. Cambridge University Press, Cambridge (Regne Unit), 1980.

qualsevol de les que ara diem lleis fonètiques –i que feren evolucionar la llengua– no deixaren de ser en el seu moment una altra cosa que “corrupcions” o transgressions de lo que fins ad aquell moment havia segut la norma. La llengua té una dinàmica, una evolució, unes tendències, que la fan anar canviant; la llengua no està mai estàtica o immòvil, és una realitat inestable, i en la mida que s'adapte als distints temps garantirà la seua practicitat, funcionalitat i utilitat, assegurant aixina la seua pròpia supervivència, encara que no tinga institucions que la vigilen. Per tant, esta classe d'institucions compliran la seua missió real sempre que atenguen a la dinàmica de la llengua.

2. ACTUALISACIÓ ORTOGRÀFICA

2.1. De base fonètica

2.1.1. Eliminació de grups consonàntics: *TM, MP, TN, TL, TLL, TZ, TG/TJ*

L'apartat comprén els grups consonàntics TM, MP, TN, TL, TLL, TZ, TG/TJ, usats per propostes ortogràfiques anteriors, els quals segons els casos són etimològics o no, com més avant vorem. La característica d'estos grups consonàntics és que es reduïxen en la normativa valenciana actual de la següent manera:

TM	>	M
MP	>	N
TN	>	N (TN)
TL	>	L (TL)
TLL	>	LL
TZ	>	S
TG/TJ	>	G/J

Estes reduccions responen a la fonètica actual valenciana, encara que en algun moment, o per alguns escriptors, hagen segut utilitzades tant unes formes com les atres.

2.1.1.1. El grup TM

Provinent de TSM, com en *sotsmetre*, o de PTM, com en *septmana* (< septimana), sofrí un procés d'assimilació TM > MM i de posterior simplificació a M. Grieria diu: "*El grup -PTM- apareix representat diversament: de fet els dos primers elements són els grups que presenten diferents sons: setmana, sepmana, semana*"⁹; "*TS + cons. venen a t: sotprior, sotmesos, sot las penas*"¹⁰.

El procés d'evolució dels grups TSM i PTM ha segut el següent:

TSM	>	TM	>	M		
PTM	>	NM	>	MM	>	M
PTM	>	TM	>	MM	>	M

Moll confirma la reducció dels grups triconsonàntics: "*La asimilación se verifica sobre todo en los grupos triconsonánticos cuyo último elemento no es una consonante líquida; el elemento medial desaparece por asimilación con los sonidos vecinos: aest(i)mare > esmar; campsare > cansar; corpus (ant. cors) > cos... En alguna de estas voces se mantiene el grupo completo por influencia de la ortografía: comp(u)tu > compte, temp(u)s > temps*"¹¹

9 A. Grieria, *Gramàtica històrica del català antic*, pàg. 67, § 56

10 Ibid., pàg. 69, § 66

11 Francesc de B. Moll, *Gramàtica Històrica Catalana*, pàg. 141, § 175, Madrit, 1952

○ Documentació

En la documentació que havem consultat trobem el manteniment del grup TM, unes atres formes que indiquen el procés d'evolució cap a la simplificació, i la simplificació:

SEMANA

"Fo a Çaragoça la **semana** del Ram"¹²

"Cada **semana** a terçana fent paroixyismes"¹³

"A cab de sis **senmanes**"¹⁴

"III jorns de la **setmana**"¹⁵

"certs dies de la **setmana** no mamaua"¹⁶

"un dia de aquella **setmana**"¹⁷

El *Diccionari Català-Valencià-Balear*, sobre la procedència de la paraula *sotmetre* (SOMETRE) nos indica que prove de *submittere*¹⁸; per tant BM > MM > M. En quant a la paraula *sotmoure* (SOMOURE) nos diu que ve de *submovere* i nos remet a SOMOURE.¹⁹ Com en el cas anterior BM > M. Com la forma *sotsmetre* apareix documentada en totes les cites que nos dona, açò nos fa supondre que prové de *subtus* (*sots*) *mittere*, d'esta forma nos trobaríem en el cas de TSM.

Igualment s'ha d'entendre que SOMOURE provinga de la mateixa forma *subtus* + *movere*, encara que tota la documentació que arreplega presenta la forma simplificada en M, o assimilada en MM. I no apareix ningun cas documentat de *sotmetre* ni *sotmoure*.

"Sobre aquestes paraules forem **somoguts** per ço quan desloauen Maylor ques e loauen Valencia"²⁰

"Si doró... ensordia a bramits a les beates i **sommovia** als gants de maçoneria en les seues pilastres"²¹

"Un hom de gran estament **somogue** una notable dona de Barcelona en fer mal,"²²

"Lo rey dix-los... que calassen d'à qui avant mas no cridassen ne **somoguessen** menys de rao"²³

12 Muntaner Cron., c. 295 (Alcover, C.V.B., v. 9, pàg. 886)

13 Spill, II, 1ª, p. 52.

14 Doc. sigle XI. Pujol Docs., 13 (Alcover, C.V.B., v. 9, pàg. 886).

15 Consolat, f. 31v, l. 17.

16 Vita, c. 4.

17 Tirant, c. 92.

18 Alcover, C.V.B., v. 10, pàg. 35.

19 Alcover, C.V.B., v. 10, pàg. 35.

20 Jaume I, Cron. 130 (Alcover, C.V.B., v. 9, pàg. 1014).

21 J. Pascual Tirado BBCC, Vffl, 244 (Alcover, C.V.B., v. 9, pàg. 1014).

22 Eiximenis, Reg. 146 (Alcover, C.V.B., v. 9, pàg. 1014).

23 Desclot, Cron., c. 135 (Alcover, C.V.B., v. 9, pàg. 1014).

*"sotsmeten tot lo passat a oblivio si amam la vostra persona"*²⁴

2.1.1.2. El grup MP + consonant

També segueix els passos generals d'assimilació i reducció: MP > MM > M > N; aixina ho diu Griera: "*c) MPT: perentori, perentoriament. conte, contar i comptar*"²⁵. També val per al cas la referència de F. de B. Moll, la qual havem donat per a l'apartat anterior 2.1.1.1. Escrivim, per tant, *pronte, assunt, conte...* i no les grafies arcaïsans *prompte, assumpt, compte*.

Badia Margarit diu: "*c) delante de las demás consonantes, se escribe N, por regla general*" i dona els exemples de "*dansa, enlairar, canvi...*", posteriorment ad esta última fa una crida a peu de pàgina –du el número 14– comentant que excepció ad esta regla són paraules com "*comte, empremta, impremta, somriure, tramvia...*", i acaba la cita dient: "*Todos los ejemplos citados en los cuales a la m sigue t, s, z, convierten la m en n en el habla viva corriente*"²⁶.

○ Documentació

Troblem la reducció a NT en els següents exemples:

*"Elos **conta** de hu en hu"*²⁷ (< cõmpũtare)

*"Sien tenguts tantost anar, passos **contats**"*²⁸ (< cõmpũtare)

A MT en:

*"estauen no mesclats, en nombre sens **comte**"*²⁹ (< compũtũ)

I uns atres casos de conservació del grup llatí MPT en:

*"e amor paterna **comptant** los dies"*³⁰ (< cõmpũtare).

*"deu esser demanat **compte** de alguna administracio"*³¹ (< compũtũ)

*"saluador e **redemptor** del mon"*³² (< redemptõre).

*"quai se uol be o mal ab **prompta** voluntat"*³³ (< promptu).

La fonètica valenciana en tots els casos és [nt].

N'hi han, ademés, uns atres en els quals no és etimològica l'aparició d'este grup i també s'escriu:

*"sauiesa si es la temor de deu en la primera **columpna**"*³⁴ (< columna).

*"De sagrament de **calumpnia**"*³⁵ (< calũmnĩa).

24 Tirant, c. 417.

25 A. Griera, ob. cit., pàg. 72, § 104c.

26 Antonio M. Badia Margarit. *Gramàtica catalana*, vol. I, pàg. 76 i nota, Madrit, 1975.

27 Spill, III, 1^a, pàg. 108.

28 Gaçull, Somni, 3003.

29 Roïç, O. C., pàg. 15, v. 13.

30 Ibid., pàg. 67, v. 963

31 Furs, f. 2, 1. 36.

32 Tirant, c. 83.

33 Roïç, O. C., pàg. 50, v. 524.

34 Furs, f. 1, 1. 2.

Un últim cas, més curiós encara, el tenim en Roïç de Corella:

"ha vist un **sompni** que nostres pensses"³⁶ (< sōmnñium)

"recordant recita un **sopni**, lo quai, en..."³⁷ (< sōmnñium)

"puix tan clarament **somia**, y es gran"³⁸ (< sōmnñiare)

lo que demostra, junt als atres eixemples:

- l'escritura de falses etimologies, per ultracorrecció, lo que indica que ya en aquell temps la pronunciació devia coincidir en l'actual;
- la reducció del grup MN, en este cas i per a l'autor de MPN;
- la variabilitat de les formes escrites, inclús en un mateix autor, confirmant la reducció de MP + consonant (T) > N + cons. (T).

2.1.1.3. El grup TN

Pren un camí paregut al grup TM, i en l'actualitat presenta en la major part del domini llingüístic valencià l'assimilació NN, i la posterior simplificació en N. I aixina l'escriurem, pero esta reducció gràfica no se realitzarà en paraules cultes com: *etnografia*, *ètnic*, i derivats.

En alguns llocs la paraula *cona* (<cūtīna) està en procés d'assimilació, de manera que conviu la forma etimològica en TN en la forma evolucionada en N; és dir:

cotna [kónna] i més general *cona* [kóna]

És recomanable escriure la forma evolucionada en N.

2.1.1.4. El grup TL

En les poques paraules en les quals puga aparéixer (*espatla*, *almetler*, *batle*, *guatla*, *motle*...), és un cas com l'anterior. És dir, tenim les dos pronunciacions: la més general [l] i la que encara està en procés d'assimilació [ll]:

guatla [gwálla] i més general *guala* [gwála]

Igual que en el grup TN recomanem l'escritura d'estes paraules en N, també ací és convenient escriure una L a soles (*guala*, *mòle*, *armela*, *velar*...), qualsevol que siga la seua pronunciació.

En la "Revista de Filología Española" llegim: "*En estas mismas palabras (alba, palma) la l valenciana no deja de conservar en la pronunciación de S (Sanchis Guarner) el contacto ápicoalveolar. Tiene también este sonido la doble l·l en mol·le, espal·la, vel·lar*"³⁹. Com se pot vore, ací apareix escrit *mol·le*, *espal·la*, *vel·lar*... grafies que no són adequades per a una pronunciació assimilada de la TL. De ninguna manera pot admetre's açò; puix hauríem d'escriure també: *dissat.te*, *am.mirar*, etc.

35 Ibid., f. 2, 1. 3

36 Roig, O. C., pàg. 54, v. 630.

37 Ibid., pàg. 32, v. 44.

38 Ibid., pàg. 38, v. 197.

39 T. Navarro Tomás, M. Sanchis Guarner, "Análisis fonético del valenciano literario", R.F.E., XXI, pàgs. 135 i ss., Madrid, 1934.

La documentació d'este grup, per estar relacionada en la grafia TLL, se fa en el punt corresponent; vore 2.1.1.5.

2.1.1.5. El grup TLL

Además de no ser un grup etimològic, no respon a la fonètica valenciana. Esta grafia fon adoptada per a representar la pronunciació de les paraules provinents dels grups TL, D'L, J'L, G'L i C'L; la solució dels quals en català oriental, rossellonés i lleidatà (pero no el tortosí), ha segut [ʎ] o [ʎʎ], si be en el valencià l'evolució d'estos grups ha donat indistintament:

TL (la pronunciació és [ll], una L geminada per assimilació)

L (solució alternant, fonèticament, en l'anterior)

LL ([ʎ])

Aixina es pot comprovar en els següents eixemples:

SPAT(Ů)LA	ESPATLA/ESPALA*	(< T'L)
ROT(Ů)LU	ROLL	(< T'L)
MOD(Ů)LU	MOTLE/MÒLE*	(< D'L)
RAD(Ů)LA	RALLA	(< D'L)
BAJ(Ů)LU	BATLE/BALE*	(< J'L)
VIG(Ī)LARE	VETLAR/VELAR*	(< G'L)
COAC(Ů)LA	GUATLA/GUALA*	(< C'L)

* Les formes marcades en asterisc són les recomanables en l'escriptura.

Per a més informació i ratificació, pot vore's la transcripció fonètica de paraules com ENROTLLAR en el *Diccionari Català-Valencià-Balear* de mossén Alcover, que mostra la geminació de la LL en català oriental i occidental ("enrotllar") i la no geminació en valencià (*enrollar*): "Fon.: *ənruʎʎá* (or.); *ənroʎʎá* (occ.); *ənroʎár* (val.)"

o Documentació

La solució dels grups consonàntics que per evolució feren entrar en contacte dos L en una paraula (be provinent del mateix sò llatí o grec –*apelar* < *apellar* < *appellare*–, be per assimilació de prefixos –*alegar* < *allegar* < *allegāre* < *ad* + *legāre*–, *iluminar* < *illuminar* < *illumināre* < *in* + *lumināre*–), és pareguda als grups anteriors (T'L, D'L...) com ho demostra la fonètica valenciana de les paraules adés citades ([espálla]/[espála], [ráʎa]). Hi ha, además, per ad estes paraules una atra possibilitat: la dissimilació, ya siga canviant la T en C (*rogle* < *rōtūlu*) o per mig d'una metàtesis (*almela* < *amyndūla* < *amigdāla*).

Pero el català evolucionà –preferentment– cap a la palatalisació dels grups que donaren TL; aixina TL > TLL [ʎʎ] en totes o casi totes les paraules que en valencià han donat TL, L, o LL, (*espatla* > *espatlla*, *ametla* > *ametlla*, *vetlar* > *vetllar*...). És dir, que este sò [ʎʎ] representat per TLL respon a la fonètica evolutiva del català, pero no del valencià.

BATLE (< bajūlu)

*"Al **batle** pertany purgar tal recors"*⁴⁰

*"ha iurat en poder del senyor rey o de son **batle**"*⁴¹

ESPATLES (< spatūla)

*"Tenia los cabells molt rossos e stesos per les **espatles**"*⁴²

*"e en les **spatles** de la cadira"*⁴³

ESPATLATS

*"quentrels **espatlats** se puixa compendre"*⁴⁴

GUATLES (< coacūla)

*"Reclam es de **guatles** vostre caragol"*⁴⁵

ROTLO (< rōtūlu)

*"Y ab tan flach **rotlo** de tan forts oliues no crech que may oli tragau del pinyol"*⁴⁶

VETLAR (< vīgīlāre)

*"que negu deles fustes ixqua en terra: ey hauran **avetlar** denit"*⁴⁷

VETLES (< vetlar < vīgīlāre)

*"Era temprada cercar les **vetles** ermites setles"*⁴⁸

També podem trobar casos de falsa etimologia; s'escriu TL en paraules que originàriament tenien LL:

40 Procés, f. 11v, l. 18.

41 Consolat, f. 16, l. 40 A.

42 Vita, c. 33, també apareix escrit en ll: "estenen los seus bells cabells per les spalles", c. 49.

43 Tirant, c. 85.

44 Procés, f. 8, l. 28.

45 Ibid., f. 3, l. 3.

46 Ibid., f. 2, l. 26.

47 Tirant, c. 421.

48 Spill, II, 2^a. pàg. 60.

CETLA (< cella)

"Com lo hermita fon deullat de la sua *cetla*"⁴⁹

REBETLÀ (< rebellāre)

"llur rey matà; ni's *rebetlà* com Barcelona"⁵⁰

Sense anar tan llunt, en l'actualitat tenim la paraula BULA, en grafies antigues BUTLA o BUTLLA, que prové de *bulla*, sense T etimològica. En Ausias March trobem *butlles* ("*grans benifets tu destrus ab tes butlles*", c. 112, l. 38), grafia que faria pensar en una possible pronunciació [λλ], pero que rima en ll (en sò de l geminada, [ll]):

*"Tots quants bens son, morint hom, tu anulles,
e fas morir aquells que ab si porten
la vida d'hom e d'aquella.s conforten;
grans benifets tu destrus ab tes butlles"*

Aixina, eixa *t* pot ser que tinguera una funció de reforçament del sò [ll], igual que en "*ab certs devots, bons sacerdots, la nit vetllassen*" (*Spill*, II, 1^a, pàg. 48), puix que en l'atra cita que donem del mateix autor apareix *vetles*; i en *metcha*, "*O es de la metcha roin lo coto*" (*Procés*, f. 95, l. 28), reforçarà l'oclusió.

2.1.1.6. La grafia TZ

Se conserva quan prové del grup D'C + e, i, com és el cas dels numerals *dotze* < *dodëce*, *tretze* < *trëdëcim*, *setze* < *sedëcim*. També l'encontrem en paraules generalment d'orige àrap, com a resultat casi sempre de l'assimilació de l'artícul àrap *al-*, com ara en els topònims *Atzúvia*, *Atzuara*, *Atzeneta*, i en unes atres paraules com *guitza*, *batzoles*, *betzo*, *butza*, *bitzaquet*, *atzebeja*..., obedint a la seua pronunciació sempre, o en formes hui ya antigues com *atzavara*, *gatzara*, *atzembla*, *atzaura*, *ensutzar*.

Per una atra banda, la solució fonètica que dona el valencià al sufix grec *-ιζειν* és *-isar*, simplement en S sonora i representat fonèticament com [izár]. Este sufix verbal grec fon adaptat pel llatí tardà en la forma *-IZARE*. Pareix ser que les paraules acabades en *-isar* en els verps, *-isació* en els substantius i *-isador* en els adjectius són producte d'una neoformació que es situaria cronològicament en la decadència de l'Imperi Romà; inclús també posteriorment, per analogia en els verps que acabaven en llatí en *-itiare*, en els substantius acabats en *-itationem* i en els adjectius acabats en *-atore*, pervixqueren estos sufixos per a la formació de noves paraules.

Pero, evidentment, no tenien ya el sò originari grec de la ξ ni possiblement el sò que tinguera en el llatí clàssic. Estos sufixos nos han vengut del grec, pero per via del llatí, i és la solució d'est últim la que nos interessa.

Navarro Tomás diu al respecte: "*El valenciano pronuncia [z] fricativa y no [dz] en palabras como martirisar [martirizár], horisó [orizó] en que la ortografía catalana representa el sonido africado:*

49 Tirant, c. 84.

50 Spill, III, 1^a. pàg. 66.

martiritzar, horitzó".⁵¹

Manuel Sanchis Guarner reconeix l'us corrent en la parla valenciana del sò [z] en estos casos als quals estem referint-nos; recomana la grafia "cult" TZ, pero afig que *"la pràctica de molts escriptors valencians solen preferir escriure simplement s en tals mots, seguint la pronunciació popular d'eixes paraules"... "si be esta pràctica no és totalment condemnable"*.⁵² Eixa, al cap i a la fi, era la pràctica habitual en les originàries bases de 1932 (*organisació, profetisar...*).

En la mateixa gramàtica, i en la pàgina 83,⁵³ al referir-se a "l'africada TZ" diu: *"en valencià només compareix en posició intervocàlica i en unes quantes paraules, com ara són:"* i senyala *"dotze, tretze, setze, guitz, atzavara, Atzeneta, Atzúvia, Atzaila i Atzuara"*. No en dona més, i en eix apartat no diu res dels verps acabats en *-itzar* i dels substantius en *-ització*; donant a entendre este fet que, en una primera redacció de la Gramàtica, provablement la grafia triada per Sanchis Guarner era *-isar, -isació*, de manera coincident en la pràctica de les bases de 1932.

I en la pagina 85⁵⁴ llegim: *"L'ortografia representa el fonema de s sonora valenciana amb les grafies següents:...c) tz entre vocals en certes paraules valencianes derivades del grec o de l'àrab"*. És dir, que reconeix evidencialment que el fonema dental africacat sonor [z] no existix en valencià en les terminacions en *-isar* i *-isació*, les quals diu, efectivament que les pronunciem en S sonora, que és com les escriurem.

Finalment, el filòlec Lluís Fullana Mira, en la seua *Gramàtica elemental de la Llengua Valenciana*, ni tan sols nomena la TZ. Pero en l'introducció que fa al seu vocabulari⁵⁵ podem vore que diu: *"Els verbs grec-llatins en izare o izzare, lo mateix que les paraules que d'ells es deriven, deuen transformar-se en isar, conformant l'ortografia a la fonètica, cosa que no fariem si se tratara de paraules d'orige merament romànic, perque en este cas, seria l'etimologia la que devia prevaléixer sobre la mateixa fonètica"*.

Ha de notar-se que, en este cas, el valencià coincidix també en la majoria de llengües de l'entorn, com l'anglès (*organize/organise*), el francès (*organiser*) o l'alemà (*organisieren*). Per contra, en uns atres idiomes com l'italià (*organizzare*) o el català (*organitzar*) se produïx una pronunciació [dz] o [ddz], estranya al valencià.

Dins del nostre diasistema llingüístic només la norma catalana moderna ha pres per ad esta terminació el dígraf TZ. Ni el valencià, ni les modalitats balears ni les occitanes tenen esta pronunciació. És interessant reproduir lo que el lexicògraf mallorquí Antoni Mª Alcover diu sobre la qüestió: *"Ab tot lo que deixam dit, creym haver provat i demostrat que la forma -itzar dins la nostra tradició literària és just esporàdica, no és la normal, i que la normal és l' -isar [-izar]: ella és la corrent, l'autorisada, la tradicional dins tot lo domini de la nostra llengua, parlada i escrita. Per això may porem estar conformes de que s'esigisca l' -itzar en lley ni norma general i exclusiva, foragitant automàticament la forma -isar"*⁵⁶

51 T. Navarro, ob. cit., pàg 130. Per a major claritat, s'han traslladat les transcripcions fonètiques a l'Alfabet Fonètic Internacional.

52 M. Sanchis Guarner, *Gramàtica valenciana*, pàg 116, València.

53 Ibid., pàg. 83

54 Ibid., pàg. 85

55 Ll. Fullana Mira, *Vocabulari ortografic Valencià-Castellà*, Introducció, 31.

56 *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*. Tom X (1918-1919).

○ Documentació

El sò [z] actual, del sufix *-isar*, el trobem en els clàssics en paraules grafiades alternant Z (la més freqüent), S i, molt minoritàriament, TZ.

ARTISAR

"...cercant noues e **artizades** malicies..."⁵⁷

AUTORISAR

"Yo us consellaria, per **auctorizar** vostra preycacio..."⁵⁸

"...reborades, **auctorizades** e confermades..."⁵⁹

ESCANDALISAR

"De no menysprear ni **scandalisar** los chichs"⁶⁰

"E lo fariseu, **escandalizat**, miraua esta fahena..."⁶¹

EVANGELISAR

"...que sera recomptat o **euangelizat** lo que aquesta ha fet"⁶²

PROFETISAR

"... los seus actes **profetisaven**"⁶³

"...les coses que sobre mi son **prophetizades** e dites..."⁶⁴

SOLEMNISAR

"...sien estades **solennisades**"⁶⁵

"...la **solemnisen** ab demostracions alegres"⁶⁶

"...magnifiquen la tua sanctedat **solemnizant** la tua natiuitat..."⁶⁷

---

57 Vita, c. 128

58 Ibid., c. 108

59 Consolat, f. 155, l. 40.

60 Roïç, Cartoxà, 3er.

61 Vita, c. 120

62 Ibid., c. 133

63 Roïç, Cartoxà, 1er

64 Ibid., c. 150

65 Tirant, c. 47

66 Roïç, Cartoxà, 1er.

*"Dapres sollemnitzada..."*⁶⁸

Els gramàtics no li donen una pronunciació concreta a la lletra llatina Z. Se sap que en el llatí vulgar el signe gràfic ξ grec fon pronunciat *dy* i més tart *y* (d'ahí prové la desinència verbal *-ejar*), alternant estes grafies freqüentment junt a la Z.⁶⁹

També es sap que en el llatí primitiu la ξ, que en grec tenia varies pronunciacions, era representada per SS o S⁷⁰; per tant hem de supondre que l'aparició de la grafia Z, alternant molt ocasionalment en TZ, en els clàssics valencians se deu a un intent cultiste, conseqüència de la segona reintroducció del sufix grec *-ιξεν*.

2.1.1.7. Els grups TJ/TG

S'escriuen paralelment junt a G i J representant el mateix sò en valencià. Açò ho reconeix Sanchis Guarner en la seua gramàtica, a on diu: *"En valencià no hi ha més que un fonema prepalatal sonor, el qual té una articulació africada i es transcriu fonèticament amb el signe ğ⁷¹, estant produït en el mateix punt i del mateix mode que la ć sorda⁷², però amb vibracions de les cordes vocals. Ja ha estat dit que l'atre so prepalatal sonor, el de la fricativa ž⁷³, és articulat pels valencians inconscientment. La ğ prepalatal africada sonora correspon en valencià a la j i a g davant e, i, inicials, darrere consonant o entre vocals, i a tj o tg entre vocals"*.⁷⁴

Tenint en conte que la pronunciació de la TG i la TJ és igual que la de G i la J, és dir, no havent una diferència fònica en valencià entre les dos representacions gràfiques, l'escriptura d'eixos grups s'ha realitzat més be creent-se etimològica que una atra cosa. D'esta manera, no hi ha cap d'inconvenient en reduir estes grafies només a G i J, segons si van davant d'una *e, i*, o davant d'una *o, u, a*, respectivament, com establien les Normes de 1914 i com ya apareixia en els nostres clàssics, com més avant podrem vore

Si nos fixem en paraules com: *plaja* (<plagĭa), *correja* (<corrigĭa) i *companage* (<companagĭu), podem vore que la T en que algunes propostes ortogràfiques escriuen estes paraules no és etimològica; al contrari, lo etimològic seria la G, la qual en llatí, i sobretot en el vulgar⁷⁵ (la G davant de E o I), *"se hizo prepalatal y se abrió en y, tanto en el latín popular como en el eclesiástico"*⁷⁶.

Respecte al sufix *-TICU*, nos trobem una T que en teoria sí que es podria considerar etimològica, si be Badia Margarit nos dona la següent evolució d'este grup que, per sonorissació, i pèrdua de C (*c > g > ɣ > ↓*) origina el grup [dj], el qual, al mateix temps, seguix el següent procés: [dj > ddj > dʒ]. I aixina ho veem en l'eixemple que nos dona: *formaticu > *formadi(g)u > formatge*.⁷⁷

67 Ibid., c. 192

68 Trobes, p. 2, l. 20.

69 Veikko Väänänen. *Introducción al latín vulgar*, § 95, p. 96, Madrid, 1979.

70 C. H. Grandgent. *Introducción al latín vulgar*, § 339, p. 210.

71 [dʒ] en l'Alfabet Fonètic Internacional.

72 [ʃ] en l'Alfabet Fonètic Internacional.

73 [ʒ] en l'Alfabet Fonètic Internacional.

74 M. Sanchis Guarner, ob. cit., pàg. 94.

75 Veikko Väänänen, ob. Cit., pàgs. 92-99

76 C. H. Grandgent, ob. Cit., pàg. 132

77 Badia Margarit, Gram. Hist., pàg. 204.

S'ha d'aclarir que la T que es posa davant de la G o la J en algunes propostes ortogràfiques no correspon a una etimologia, sino que servix, en català, per a diferenciar dos sons distints: u fricatiu, el postalveolar fricatiu sonor [ʒ], que s'escriu sense T, que és el corresponent al sò del "je mange" francès; i l'atre el postalveolar africad sonor [dʒ], que és el que s'escriu en la T davant. És dir, que el català, per a diferenciar el sò fricatiu de l'africat, posa davant una T a l'hora d'escriure.

És el mateix cas de la [ʃ] de *caixa* i la [tʃ] de *coche*: com el sò més regular en català és [ʃ], en les poques paraules en les que es pronuncia [tʃ], per a diferenciar l'africada de la fricativa, se li posa una T davant i aixina escriuen: *cotxe, despatxar*.

Pero fòra de consideracions dialectals, el valencià general, al contrari que el català, presenta només un sò prepalatal africad sonor i no fricatiu (que a soles apareix per fonètica sintàctica). Ademés, en els parlars en els que, com el del Maestrat, eixe sò és fricatiu, este sol ser generalisat, sense conuiu en l'africat. Per tant, no cal posar un signe gràfic de diferenciació entre els dos, com puga ser la T, per no existir ninguna diferència a nivell fonètic. Aixina, escrivim G davant E, I i J davant A, O, U, en independència de l'etimologia, puix en tots els casos se pronuncia de la mateixa manera: *correja, mege, regirar, mijos, desdejunar*.

Açò no supon cap d'empobriment fonètic, sino un estalvi de grafies arcaiques o no etimològiques, que no tenen ninguna funció actual.

Navarro Tomás diu: "*En la pronunciación de S. (Sanchis Guarner) la G i la J en gitar, rogenic, ajuda, jove, reciben la misma articulación palatal africada sonora que las grafías tg i tj, en metge, platja, etc.*"⁷⁸.

Miquel Adlert Noguerol cita a Fabra, el qual en la pàgina 19 de la seua gramàtica "*com no té per qué amagar-ho, explica que els dígrafs tg, i tj corresponen al fonema que Sanchis reconeix que no existix en la llengua valenciana i que només es pronuncia en ella inconscientment, en alguns llocs i en alguns casos només, pero que sense que corresponguen, precisament, als casos de les grafies tg, tj, fonema que els catalans sí que pronuncien, a excepció, diu Fabra (pàg. 19 de la Gramàtica citada) de, freqüentment, els barcelonins que, seguix dient Fabra, el fan africad sort, com els apitxats de València. I sempre sense pronunciar la t, perquè com a dígraf que és, tj o tg no són més que un so (Gramàtica citada de Fabra, pag. 10)*"⁷⁹

I seguix dient en la pàg. 44 de la mateixa obra: "*Perque la norma tan fabriana de l'etimologia, no és una raó per a anar en contra de la natural evolució que el poble fa en la llengua, que és seua; i perque acabaria per dur-nos a escriure en llatí*"⁸⁰.

Lluís Fullana diu al respecte: "*La t que tradicionalment venia usant-se davant g i j en mig de dicció, com no se pronuncia, no deu escriure's. Per tant escriurem viage, plaja, i no viatge, platja*"⁸¹.

Per una atra part, diu Josep Nebot Pérez: "*Conviene tener muy presente en este caso que esta t que en aquellos siglos (XV i XVI) anteponian los valencianos a la g o a la j, no era para forzar el sonido de éstas transformándolo en explosivo fuerte como lo hacen franceses y catalanes con la tch, la tx y la tj, sino que era simplemente cuestión de etimología*"⁸²

En el vocabulari de Fullana apareixen totes les formes en G i J, sense T, aixina com en el Diccionari

78 T. Navarro, ob. Cit., pàg 132.

79 Miquel Adlert Noguerol, *En defensa de la llengua valenciana*, pàg 43-44, València, 1977.

80 Miquel Adlert, *ibid.*, pàg. 44.

81 Ll. Fullana, *Compendi de Gramatica Valenciana*, pàg. 17, València, 1923.

82 Josep Nebot Pérez, *Tratado de Ortografía Valenciana*, pàg. 17, València, 1910.

Escrig-Llombart.

En l'estudi de F. de B. Moll trobem: "*La J se ha conservado: dieJovis, dijous; majore, major, ploja (var. de pluvia), pluja; troja, truja... La j tiene en el catalán oriental y balearico el sonido [ʒ], el de [dʒ] en parte del occidental y en valenciano no apitxat*"⁸³.

I Badia Margarit diu: "*En cambio en la mayor parte de los dialectos occidentales (en valenciano no apitxat y en muchas localidades del leridano) no se conoce más que la antigua variedad africada, en todos los casos, incluso intervocálica"... "a la prepalatal fricativa moderna [ʒ] del catalán central hay distintas correspondencias en los demás dialectos, cuyas variantes más importantes son la africada sonora [dʒ] (en balear, alicantino, castellanense meridional, parte del leridano y el alguerés)*"⁸⁴.

○ Documentació

Les paraules que actualment tenen el sò [dʒ] representat per les grafies G/J, provenen de l'evolució d'aquelles clàssiques en les quals la forma de pronunciació que tingueren originàriament se representava per diversos signes ortogràfics: J, I, IG, YG, TI, TJ, DJ, TY, G, TG, DG, independentment de la vocal que els segueix.

Atenent a paraules que han tengut grafies en G o J, se presenten alguns exemples textuals per grups de parònims:

DESIJAR (< desidĭum)

"...molt mes que lo çucre se pot **desijar**"⁸⁵

"...les coses males e noibles **desigen**"⁸⁶

"...la dolçor de la vostra **desijada** beatitut"⁸⁷

"Lo poble bo / vos **desige** servir"⁸⁸

"Lo paradis qu'anomenaven e **desijaven** era un llit pintat"⁸⁹

...per que les **desiga**"⁹⁰

ENUJAR (< enuig < in ödĭo)

"...que negu qui us gose **enujar** en una minima paraula"⁹¹

83 F. de B. Moll, ob. cit. Pàg. 116. Transcrivim els símbols fonètics segons el AFI.

84 Badia Margarit, Gram. Hist., pàg. 184. Transcrivim els símbols fonètics segons el AFI.

85 Procés, f. 2, 1. 14. Apareix també "desije": "Cert yo no desije com vos les olives" (f. 35, 1. 24).

86 Vita, c. 12. I també "desije": "e yo veure lo que desije..." (c. 8).

87 Tirant, c. 54. I "desiiosos": "E com nosaltres III germans darmes siam desiiosos defer armes" (c. 70).

88 Trobes, pàg. 78, 1. 10. També trobem "desiga": "Que mes desiga / nostre be" (pàg. 113, 1 17).

89 Spill, 2, 1^a, pàg. 52

90 Roïç, pàg. 5, v. 99.

91 Vita, c. 170.

ESTAGE (< estar + ticu)

"...e sols l'**estage**, pa, companage..."⁹²

"...no faça negun hom **estatge**..."⁹³

"...que quant ell la cerca esta vostre **stage**"⁹⁴

"La mare del Rey / qui us dona **lestatge**..."⁹⁵

ESTOJAR (*stüdiare)

"E la moneda... deula **estoiar** e tenir entro que sia en loch que li sia demanada..."⁹⁶

"...vostra merce es la lanterna hon se **estojara** aquesta divinal lum..."⁹⁷

JUGE (< judicem)

"Com fou tal digueren los **judges**"⁹⁸

"De pena de **judge** que mal judjara"⁹⁹

"...tan justs e auisats **jutges**, prouara..."¹⁰⁰

"...endreca als **iutges**"¹⁰¹

"...lo dia que lo Senyor vendra a **jutjar**"¹⁰²

"...que vos me vullau, com a vos **jutgar**"¹⁰³

"...los presidents e **jutges** han a jutgar"¹⁰⁴

92 Spill, 1er., pàg. 13.

93 Furs, f. 3, col. 1^a, 1. 33.

94 Procés, f. I4, 1. 16.

95 Trobes, pàg. 67, 1. 4.

96 Consolat, f. 29, 1. 10 A.

97 Vita, c. 28.

98 Tirant, c. 81. Se troba també "iutge": "Senyor rey deis iutges..." (c. 64); "jutge": "...emperero yo no podia esser jutge" (c. 64); "jutgar": "...de jutgar e dar sentencia..." (c. 68).

99 Furs, pàg. 4, col. 1^a, 1. 9. També: "iutge": "La cort ol uitge no iutge los pleuts" (pàg. 3, col. 12, 1. 21); "iutgar": "...deuem iutgar nostres sotmeses..." (f. IV, col. 1^a, 1. 2); "iutiar": "...car no tansolament se deuen iutiar los homens" (f. 1, col. 1^a, 1. 30); "iutyar": "...degen los pleyts iutyar e determenar" (f. 2, col. 1^a, 1. 29).

100 Roïc, O. C., v. 258, pàg. II.

101 Trobes, pàg. 37, 1. 22. I també: "iutgada": "...de la Ciutat e Iutgada a XXXVX del mes de Mars" (pàg. I, 1. 21).

102 Vita, c. 46. I es troba: "jutgar": "...yo so aquell qui us tinch a jutgar..." (c. 104); "jutgen": "...e continuament jutgen e roseguen les obres dels altres" (c. 12); "jutjar": "...esaber los mals e peccats de sos prohismes, e jutjar aquells..." (c. 12).

103 Procés, f. IV, 1. 4. També: "jutge": "E jutge molt just que los seus cinch sous..." (f. 105, 1. II); "jutjant": "Y tant lempenyen en semblants amors jutjant avengudes les sues errors" (f. II, 1. 19).

104 Consolat, f.155, 1. 1.

LLEJA (< del fràncic *laig*)

"E com eli la veu exir déla coua de tan **leja**"¹⁰⁵

"...ab un gran oy escupien **lejament** en la sua illustrissima cara"¹⁰⁶

"...go que per **leia** rao... sera promes"¹⁰⁷

MIJA (< *media*)

"...e anam despuys de la **mija** nit e auant"¹⁰⁸

"Lo cloure'l contracte a **miges** costures"¹⁰⁹

"...car ella se leuaua a **mija** nit"¹¹⁰

"...si **mija** hora sta no li restara sanch al cor"¹¹¹

"Vos **migençant** / en benauenturança"¹¹²

"...li costas mes de xxx millareses la **migerola** feta"¹¹³

"...ab multiplicades veus la **mija** nit senyalauen"¹¹⁴

MISSAGE (< *missus* + *ticu*), evolucionat a l'actual *message*

"E el rey de nauarra embiams **missaje**..."¹¹⁵

"Queu vos vausa / latal **missageria**..."¹¹⁶

"nouell **missatger** ha menester"¹¹⁷

"no haia hauda fadiga o **missatge** gert...."¹¹⁸

"...ab son sacrament sia cregut e sos **misatges**"¹¹⁹

105 Tirant, c. 410. També "legea": "...de tan gran legea la qual planament..." (c. 268).

106 Vita, c. 169.

107 Furs, índex, col. 2^a, 1. 29.

108 Aureum, pàg. 18, 1. 86.

109 Procés, f. 8, 1. 16. I també "mija": "Y esforças a metre la vela mijasta" (f. 13, 1. 9).

110 Vita, c. 9. Apareix també "mitja": "Aquest es lo mitja pus propinch per acostar vos a mi..." (c. 147).

111 Tirant, c. 67. També "miga": "la miga nit" (c. 10).

112 Trobes, pàg. 91, 1. 8.1 també "miga": "Res de miga / de vos a ell nos troba" (pàg. 106, 1. 2).

113 Consolat, f. 31, 1. 27. També "migançer": "Mas lo cartolari deu fer testimoni i esser migançer entrells" (f. 42, 1. 29 B); "paramijal": "...iatsia aço quel paramijal hi sia mes..." (f. 65, 1. 34 B).

114 Roïç, O. c., pàg. 16, v. 60.

115 Aureum, pàg. 20, 1. 49. I també "missatge": "era ja prop de hora de vespres vench nos missatge..." (pàg. 18, 1. 66).

116 Trobes, pàg. 41, 1. 21.

117 Vita, c. 17.

118 Consolat, f. 61, 1. 3.

119 Furs, f. 25, Col. 2^a~ 1. 17

PIJOR (< peior)

"Poch ferma y fragil, **pijor** esta huy"¹²⁰

"...lo pereos es **pijor** que orat"¹²¹

"...lo **pijor** porque era poca sa vida"¹²²

"...de **pijorar** essent yo cert, lo cap obert"¹²³

"...deuen hauer millorament o **pijorament**"¹²⁴

ULTRAGE¹²⁵

"Ni de peccat / sentir pogues **vltrage**"¹²⁶

"del gran **vltratge** que lo caualler li auia fet"¹²⁷

Se pot afirmar que el sò representat per estes diverses grafies era el mateix. Un indicatiu destacat és el fet que rimaven indistintament paraules escrites en J/G i TG/TJ, explicant-se l'inclusió de la T, be per la pervivència de l'escriptura llatina originària (si es tracta de casos de T llatina) o be com a indicació de l'oclusió (primer moment del sò africac) que oïrien en pronunciar estes paraules. Aixina trobem paraules com *homenage* rimant en *vassallatge* i *viage* rimant en *linatge*, *passatge*:

HOMENAGE (< llatí tardà *homīnāticu)

"Ger tot lo cel / vos presta **homenage**... Quanta valor / causa tal vassallatge"¹²⁸

VIAGE (< via + ticu)

"Lo gran estat / de vostre alt linatge... nos ha causat / que lo vostre **viage**"¹²⁹

Únicament en algun cas la T pogué representar realment una geminació a nivell oral, que més tart se nassalisà, com en *llotja* > *lлонja* o *rellotge* > *rellonge*.

120 Procés, f. 8, l. 8. I també "pigor": "...que mal si feu be, pigor su feu mal" (f. 125, l. 19)

121 Vita, c. 45.

122 Tirant, c. 57.

123 Spill, I, 4^a, pàg. 39.

124 Consolat, f. 52, l. 36. També "pigor": "...no pot ni de esser pigor con dicio que..." (f. 66v, l. 18 A).

125 Derivat de *ultra*, per via del fr. *outrage*, segons Alcover.

126 Trobes, pàg. 31, l. 19. També "ultratge": "E son esmerç / no li fa mal vltratge" (pàg. 105, l. 4).

127 Tirant, c. 80.

128 Trobes, pàg. 31, v. 14 i 16. Se troba també "homenatge": "Del orient / vos feren homenatge" (pàg. 7, l. 15).

129 Trobes, pàg. 95, v. 16 i 18.

2.1.2. Escritura de sordes en final de paraula: P, T, C

El valencià, en posició implosiva, a final de paraula (o interior), neutralisa l'oposició sorda/sonora a favor de la sorda corresponent, i per això escriurem sempre la consonant sorda en lloc de la sonora. Aixina tindrem fonèticament en posició final:

V / F > [f]

S [z] / SS [s] > [s]

G [dʒ] / CH [tʃ] > [tʃ]

B / P > [p]

G / C [k] > [k]

D / T > [t]

El *Diccionari Català-Valencià-Balear* transcriu de la següent manera estes paraules: *vert*, *verp* i *amarc*:

"verd [bért] (pir-or., or., occ.)
[bért] (Val.)
[vért] (Cast., Al., Maó, Alaró, Binissalem)"¹³⁰

"verb [bérp] (or., occ.)
[bérp] (Val.)
[vérp] (Cast., Al., bal.)"¹³¹

"amarg [amárk](occ., val.)"¹³²

Sanchis Guarner se referix a les consonants *b*, *d*, *g* i diu:

"La g ortogràfica en final de paraula sona k: pròleg [pròlek], llarg [lárk], sang [sánk]"¹³³.

"La d ortogràfica sona t en posició final absoluta i davant consonant sorda: fred [frét], acid [ásit], visigot [vizigót], verd [vért], herald [erált], adquirir [atkirir]"¹³⁴.

"La b ortogràfica sona p quan precedix consonant sorda i quan és final de paraula: absolt [apsólt], dissabte [disápte], subcutani [supkutáni], cup [kúp], calb [kálp], corb [kórp]"¹³⁵.

Ad este respecte vejam qué diu Navarro Tomás:

"En posición final absoluta y seguida de consonante sorda b, d, g, se pronuncian como p, t,

130 Alcover, C.V.B., v. 10, pàgs. 727-728

131 Ibid., v. 10, pàg. 725

132 Ibid., v. 1, pàgs. 601-602

133 Sanchis Guarner, ob. cit., pàg. 96. Actualisem les transcripcions fonètiques segons el AFI.

134 Ibid., pàg. 81. Actualisem les transcripcions fonètiques segons el AFI.

135 Ibid., pàg. 78. Actualisem les transcripcions fonètiques segons el AFI.

k: corb [kórɸ], verd clar [vért klár], sang pobra [sánk póbra]"¹³⁶.

Lluís Fullana diu:

"També usarem la c, en lo sò velar:

f) A la fi de dicció: trac, bec, dic, pòc, suc, pròlec, barranc, cinc"¹³⁷.

"La t s'usa en principi, mig i fi de dicció: talent, tònic, rostir, ventre, polit, alt, prudent, mòrt. En fi de dicció s'usará sempre la t, encara que, originariament, pòrte la paraula una d: vèrt (viridu), pèrt (perdit), ácit (acidu), sort (surdu), cándit (candidu)"¹³⁸.

"(la f) ...s'usa lo mateix en principi qu'en mig i fi de dicció. En principi: falaguer, festa, fita, fusta, flama, fret. En mig: confit, afronte, efècte, abofegar, alfábega. Al fi: baf, Rif, grif, golf, amorf, triunf, etc"¹³⁹.

"La p representa lo sò billabial exprosiu (sic) sort, i s'usa en principi, en mig i fi de dicció: pare, paper, pera, pinta, pámpol, dependre, arrap, cap, còlp, llop, etc."¹⁴⁰

"(la g) A la fi de dicció, representa lo sò prepalatal africac, precedida sempre de i: vaig, despaig, veig, mig, afig, ròig, gòig, Reig, estuig, Puig, etc."¹⁴¹.

En 1910 Josep Nebot Pérez ya dia:

"Ninguna palabra genuinamente valenciana termina en v ó en b; aun las que en su origen o en sus derivaciones tienen estas letras y suenan de una manera equívoca, adoptan como final la p"¹⁴².

"No hay en valenciano ninguna palabra que termina en d, deben escribirse con t final hasta las que llevan aquella letra en su origen ó en sus derivados"¹⁴³.

També Enric Valor se dona conte d'este fenomen en el valencià, i curiosament no fa ningun comentari al respecte de si és correcte o incorrecte, simplement se llimita a constatar-lo:

"I cal observar també que (la p) s'ensordeix davant de consonant sorda o en final de mot. Exemples: obstacle, aljub ("ops-ta-cle", "al-jup)"¹⁴⁴.

"(La D) Sona com una t (dental oclusiva sorda) a mitjant paraula si va seguida de consonant sorda, i en final absolut. Exemples: adquirir, adscripció, farad, àcid, vagabund, sord."¹⁴⁵.

"(El so de la G) és prepalatal africac sord quan, en posició final va darrere de i tònica. Exemples: desig, enmig, trepig. Cal, tanmateix, tenir en compte que, si la i es àtona, la g sonarà k: castig, pròdig. També es pronunciarà k en final de mot precedida de qualsevol

136 T. Navarro, ob. cit., pàg. 126. Actualisem les transcripcions fonètiques segons el AFI.

137 Ll. Fullana, Gram. Elem., pàg. 39.

138 Ibid., pàg. 41.

139 Ibid., pàg. 41.

140 Ibid., pàg. 44.

141 Ibid., pàg. 41.

142 J. Nebot, ob. cit., pàg. 41.

143 Ibid., pàg. 53.

144 Enric Valor, *Curs mitjà de gramàtica catalana referida especialment al País Valencià*, pàg. 21, València, 1979 (2ª edició).

145 Ibid., pàg. 22.

lletra, consonant o vocal, que no siga i tònica. Exemples: *catàleg, demagog, febrífug, fang, llarg*.¹⁴⁶.

"La v no apareix mai en posició final, però la f, si, per bé que en comptats mots, i cal que es pronuncie amb claredat. Exemples: *matalaf, caduf, serf*"¹⁴⁷.

Badia Margarit afirma lo següent:

"Bilabial oclusiva sorda (fonèticament: p). I) Pronunciación: a) es la articulación normal de la consonante p y de la b final de palabra o final de sílaba ante consonante sorda"¹⁴⁸ i dona eixemples com "adob" i "dissabte"

"Dental oclusiva sorda (fonèticament: t). I) Pronunciación: a) es la articulación normal de la consonante t i de la d final de palabra o final de sílaba ante consonante sorda"¹⁴⁹.

"Velar oclusiva sorda (fonèticament: k). I) Pronunciación: a) es la articulación normal de las consonantes c (+ a, o, u) o qu (+ e, i), y de la g final de palabra o final de sílaba ante consonante sorda"¹⁵⁰.

Per tant, pareix evident que l'escriptura sistemàtica de P, T, C en final de paraula (*aljub, vert, fanc...*) en independència de l'etimologia de cada paraula, además de ser clàssica i correcta, reduïx l'innecessària complicació de l'ortografia que ha induït un mal entés etimologisme de certes propostes, i ajuda a pronunciar estes consonants finals de manera adequada. Aixina ho entengueren els escriptors valencians de tots els temps, i queda patent tant en la tradició lliterària valenciana com en una llarga tradició lexicogràfica.

○ Documentació de sordes finals

No cal documentar ni fonamentar que els següents sons no existixen en posició final de paraula: [dʒ], [z], [v] (a excepció de certs fenòmens de fonètica sintàctica), puix encara que els derivats vagen o puguen dur la corresponent consonant sonora, en esta posició, les grafies són les sordes: IG/G, S/Ç, F.

B > P

ADIP (de l'arap ađ-đib)

"Entenen-se totes cridant com **adips**"¹⁵¹

ADOP¹⁵²

"ço que haura promes als mercaders, axi com de exarcia o d'**adop**"¹⁵³

146 Ibid., pàg. 22.

147 Enric Valor, ob. cit., pàg. 24.

148 Badia Margarit, Gram. Cat., primer volum, pàg. 72.

149 Ibid., pàgs. 78-79

150 Ibid., pàg. 101.

151 Procés, 2047 (Alcover, C.V.B., v. 1, pàg. 193).

152 És un derivat posverbal de 'adobar' provinent del baix llatí *adobare* i esta del germànic *addubbare*

153 Consolat, f. 35V, 1. 13. També apareix escrita en B; "E si noy havia fet compliment de eixarcia o de adob" f. 35V, 1. II.

ALGEPES (de l'arap al-gěbs)

"i, calç griix o **algepç**"¹⁵⁴

DESTORP¹⁵⁵

"Volent dar **destorp** al que may pensi"¹⁵⁶

"que son **destorps** i empaigs ab quens desvia"¹⁵⁷

"qui desviaren e apartaren de clerecia tal travesia e gran **destorp**"¹⁵⁸

SENAQUERIP

"destroy lo estol del gran Rey **Senacherip** matant"¹⁵⁹

VERP (vėrbum)

"Hunint aquell **verb** / fet carn dins son ventre"¹⁶⁰

Hi han també uns atres casos, en els quals la posició implòsiva –interior– de la B seguida d'una consonant sorda, fa que eixa B s'ensordisca, aixina tenim: dissabte, dubte i sobte. En estos casos la B és etimològica.

DISSABTE (< diě sabbāti)

"demanau la curacio de vostres malalties, e no per res en **dissapte**"¹⁶¹

"en les grans festes vostres, ans en los **dissaptes**"¹⁶²

"O **dissapte** es e fonch donat a tots aquells"¹⁶³

"esperassen del un **dissabte** en laltre"¹⁶⁴

DUBTAR (< dūbītāre)

"que guanyaria la guerra e que en ago no **duptas**"¹⁶⁵

154 Furs, f. 2V, col. 2^a, l. 29/30.

155 Posverbal de 'destorbar' < disturbare.

156 Procés, f. 26v, l. 23.

157 Santa Magdalena, B.L.L.V., v. n, pàg. 285.

158 Spill

159 Vita, c. 156.

160 Trobes, pàg. 24, l. II. El *Diccionari Català-Valencià-Balear* li dona entrada a la forma VERP i diu "m., grafia ant.: V. VERB", pero en la corresponent a VERB no figura com a variant ortogràfica antiga.

161 Vita, c. 127, no obstant també es troba en B, "e lo cendema dissabte continuament parlant", c. 65.

162 Ibid., c. 47.

163 Tirant, c. 51.

164 Consolat, f. 23, l. 44.

"Yom **dupte** que may guanyeu vos salari"¹⁶⁶

"Resurreccio nos deu gens **dubtar**"¹⁶⁷

"¿qui pot **duptar** nostre Senyor no tinga"¹⁶⁸

"e axi staua totstemps **dubtant**"¹⁶⁹

"Si per ventura **redupta** vostra senyoria"¹⁷⁰

"en aquell punt t sens res **duptar** ni tembre"¹⁷¹

"no **duptant** dar loch"¹⁷²

"E aco es lo quem fa ami **duptar**"¹⁷³

"Dubt yo fer mal / amant qui vos **redubte**"¹⁷⁴

"en costera o en port o en altre loch on se **dupte**"¹⁷⁵

DUBTE (< dubtar)

"E en aço yo no pose nengun **dupte**"¹⁷⁶

"ell fiaua molt **duptosament** de la paraula dells"¹⁷⁷

"fon tan cuytat per **dupte** que altres no se cuytassen"¹⁷⁸

"per metre en loch **duptos** o per poch crostam"¹⁷⁹

SOBTAR (< sũbĩtãre)

"Si ell massa vol **soptar** la gullada"¹⁸⁰

"Y ab colps tan **soptats**, venint a combatre"¹⁸¹

165 Aureum, pàg. 24, 1. 8.

166 Procés, f. II, 1. 25.

167 Ibid., f. IV, 1. 21.

168 Vita, c. 15, pero tenim, "De sos parents no us ne cal dubtar", c. 131.

169 Ibid., c. 108.

170 Ibid., c. 29.

171 Santa Magdalena, B.L.L.V.,v. II, pàg. 287.

172 Roïç, O.C., pàg. 3, v. 31.

173 Tirant, c. 21.

174 Trobes, pàg. 39, 1. 15.

175 Consolat, f. 28, 1. 14.

176 Vita, c. 15.

177 Ibid., c. 70.

178 Tirant, c. 71, també trobem "fins si a segur del dubte" (c. 174).

179 Consolat, f. 24V, 1. 22.

180 Procés, f. 26, 1. 16.

181 Ibid, f. 17,1. 17.

"vista la **sobtada** mutacio de la seua amada germana"¹⁸²

SOBTOSA (< llat. vg. *subītōsu)

"tement la Senyora per **soptosa** dolor no moris"¹⁸³

"E langel **soptosament** fon a la posada de Ana"¹⁸⁴

"**soptosament** sesmorti"¹⁸⁵

"es metra tan **soptosament** lo mal temps"¹⁸⁶

D > T

En final de paraula trobem molt utilitzada la grafia T, encara que etimològicament li corresponguera una D.

FRET (< frigdu < frīgīdum)

"En que ni perque amor ni lo **fret**"¹⁸⁷

"com lo senti plorar de **fret**"¹⁸⁸

"los peus del ja **fret** cos"¹⁸⁹

"Sim vendra **fret**"¹⁹⁰

"llis mes que marbre dur, **fret**, banyat"¹⁹¹

RECORT¹⁹²

"com me **recort** hauer perduda la heretat"¹⁹³

"per spay de una hora smortit e fora de tot **recort**"¹⁹⁴

"Per tal **recort** / deu que tant se recorda"¹⁹⁵

"e mon **recort** sols per confort"¹⁹⁶

182 Vita, c. 121.

183 Ibid, c. 163.

184 Ibid, c. 2, també apareix en B, "e sobtosament prenen de grans mutacions" (c. 12).

185 Tirant, c. 416.

186 Consolat, f. 39, l. 15.

187 Procés, f. 26, l. 24.

188 Vita, c. 65.

189 Roïç, O. C., pàg. 23, v. 280.

190 Trobes, pàg. 64, l. 6.

191 Spill, III, 1^a, pàg. 103.

192 Posverbal de recordar < recordare.

193 Vita, c. II.

194 Tirant, c. 410.

195 Trobes, pàg. 13, l. 21, també apareix en D: "Quant me record / de vos canta lesgleya" (pàg. 114, l. 7)

"Perdau lo **record** yl gust del pinyol"¹⁹⁷

TART (< tardum)

"e que lauors era **tart** e al mayti farien a nostra voluntat"¹⁹⁸

"Molt **tart** me penit, confesse mon mal"¹⁹⁹

"com los homens mortals, que a **tart** es que perdonen complidament"²⁰⁰

"**tart** ve lo penediment"²⁰¹

"Per be siam / **tarts** en regraciar"²⁰²

"Del parlador **tart** se'n partixen, parlen, ordixen"²⁰³

"o prenga dan o no, o vinga aquella roba **tart** o hivaç, que lo dit senyor de la nau"²⁰⁴

VERT (< vīrīde)

"Ni del **vert** agras, menjar del agrura"²⁰⁵

"E Pietat portaua la roba sua de brocat **vert**"²⁰⁶

"com a tronchs **verts**, ab doloroses"²⁰⁷

"e tots anauen vestits de blanch o de **vert** sedes"²⁰⁸

"Iames Yuern / los **verts** arbres despulla"²⁰⁹

"de fina llana, prima, llistada, **vert**, blau pintada duya almeixia"²¹⁰

"De roba que sera stibada en **uert**"²¹¹

196	Spill, Prefaci, 4 ^a , pàg. 9.
197	Procés, f. 4v, 1. 15.
198	Aureum, pàg. 32, 1. 67.
199	Procés, f. 20, 1. 9.
200	Vita, c. 150.
201	Tirant, c. 429.
202	Trobes, pàg. 95, 1. 2.
203	Spill, II, 3 ^a , pàg. 70.
204	Consolat, f. 86v, 1. 19.
205	Procés, f. 4, 1. 18.
206	Vita, c. 13.
207	Roïç, O. C., pàg. 22, v. 254.
208	Tirant, c. 42.
209	Trobes, pàg. 49, 1. 21.
210	Spill, II, 1 ^a , pàg. 52.
211	Consolat, f. 24V, 1- 39

Unes atres paraules:

ALTITUT (< altitūdo)

"¿hon es la gran **altitut** e excellencia vostra?"²¹²

BASTART (< llat. vg. *bastardus)

"son fill **bastart** anava en part"²¹³

SIT²¹⁴

"mal temps passa; puix la quista Rodrigo **Sit** Diegues, dit Campeador"²¹⁵

DART (< llat. tardà dardum)

"Portant de continu lo **dart** embagat"²¹⁶

MULTITUT (< multitūdo)

"e la reyna muller sua restaren en la sala ab gran **multitut** de dames"²¹⁷

REGUART²¹⁸

"que non haia **reguart** e digua: Yo no vul entrar en aquex port"²¹⁹

REVERENT (< reverēndus)

"Per lo **reuerent** religios qui preycar vos"²²⁰

"de tant dignissima e **reverent** Mare"²²¹

"Demana lo **reuerent** Mossen fenollar"²²²

212 Vita, c. 73.

213 Spill, I, 3^a, pàg. 24.

214 Del castellà Cid i este de l'àrap saiid.

215 Spill, III, 1^a, pàg. 89.

216 Procés, f. 7v, l. 12.

217 Tirant, c. 408.

218 Posverbal de reguardar < (re)guardar < germànic wardon.

219 Consolat, f. 27, l. 22.

220 Tirant, c. 42.

221 Vita, pròlec; també la podem trobar en D: "Sor Ysabel de Billena, Reuerend Abadessa" (c. 187).

222 Procés, f. 2, l. 1.

SORT (< sūrdu)

*"Lançau fora de vostra gracia e amicitia aquest poble cech e sort"*²²³

G > C

La C final, junt a la T són (dels tres) els casos que més uniformitat presenten tradicionalment en favor de les sordes ortogràfiques (si be, en el cas de la C, s'usava el dígraf tradicional pero no etimològic -ch, en sò de [k], que hui a soles conservem en llinages i topònims: Albuixech, Alberich, Doménech, Benlloch, March, Broch...). Encara que hi hagen alguns casos en G (o en D, o B), la fonètica està clara, i sempre han representat el sò sort.

FANC²²⁴

*"Qui reb yl que fir, tots van en lo **fanch**"*²²⁵

*"habita en casa de **fanch** hauent los fonaments de terra"*²²⁶

*"lo vostre cor deuria plorar gotes de **fanch**"*²²⁷

*"lo seu riu blanch com si fos **fanch**"*²²⁸

LLARC (< largum)

*"Los curts hi refets, en fer les tals juntes / millor hi mes corren que no fan los **larchs**"*²²⁹

*"vos ha plagut sostenirme en la seruitut e companyia vostra per tant **larch** temps"*²³⁰

*"E vostre fill / qui es **larch** donador"*²³¹

*"ab lo cardo, e **llarch** sermo, tan saben dir"*²³²

LLONC (< löngum)

*"Car se quem vol be, de **lonch** temps passat"*²³³

*"la gran malaltia que soferta hauia per **lonch** temps"*²³⁴

223 Vita, c. 189.

224 Del gòtic *fani*, segons se diu en el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, per mig d'una forma intermija *fanga*fangu.

225 Procés, f. 40v, l. 15.

226 Vita, c. 103.

227 Tirant, c. 33.

228 Spill, III, 1^a, pàg. 90.

229 Procés, f. 17V, l. 16.

230 Vita, c. 104.

231 Trobes, pàg. 64, l. 4.

232 Spill, III, 1^a, pàg. 91.

233 Procés, f. 17, l. 23.

234 Vita, c. 115.

*"ab la sua senyora per **lonch** temps"*²³⁵

*"les quals costums e bones ordinations per **lonch** us"*²³⁶

SANC (< sanguine)

*"Baci dor en que escupa la **sanch**"*²³⁷

*"venen deliberats de escampar la **sanch** del vostre glorios Fill"*²³⁸

*Per la jnfesta **sanch** de nostres enemichs"*²³⁹

*"Hun cors sagrat / de vostres **sanchs** formaren"*²⁴⁰

*"no sera cuyta prou la llur **sanch**: de pare blanch hauran fill negre"*²⁴¹

Unes atres paraules:

ALBERC (del vell alt-alemà *heriberga*)

*"perço com los mariners, ni negun altre, comparteix de son **alberch** e ua algu a guanyar"*²⁴²

AMARC (< amārum)²⁴³

*"Dexant linfern / **amarch** mes que la fel"*²⁴⁴

ASTRÒLEC (< astrolōgus)

*"Pero sius conexen, que vos com **astrolech**. Ab punts hi ab hores ab elles anau"*²⁴⁵

CASTIC²⁴⁶

*"que es lo pus minue **castich** que a home se pot donar"*²⁴⁷

-
- 235 Tirant, c. 413.
 236 Consolat, f. 15v, l. 19.
 237 Procés, f. 24v, l. 16.
 238 Vita, c. 82.
 239 Tirant, c. 417.
 240 Trobes, pàg. 42, l. 9.
 241 Spill, III, 1^a, pàg. 108.
 242 Consolat, f. 75, l. 1.
 243 La c < g del verp amaricare.
 244 Trobes, pàg. 96, l. 10.
 245 Procés, f. 22.1. 13.
 246 Posverbal de castigar < castigare.
 247 Vita, c. 170.

EMBARC²⁴⁸

"en aquest fet de burriana veem nos gran **embarch** axi quels consells no podets aqui retenir"²⁴⁹

PRÒLECS (< prolōgus)

"cercant mudant, fins als astrolechs, ab falsos **prolechs**"²⁵⁰

2.1.3. Supressió de geminacions

Nos referim a la simplificació ortogràfica de la L·L, grafia moderna propugnada per l'ortografia catalana del IEC per a substituir a la clàssica LL, pero que en qualsevol cas no respon a la pronunciació actual i general de l simple.

Respecte a la L valenciana, diu Navarro Tomás: "*Se diferencia mucho de la l catalana, cuya articulación es esencialmente ápicodental... De todos modos la velarización de la l valenciana no parece alcanzar un grado tan marcado como en catalán... la l valenciana no deja de conservar en la pronunciación de S. (Sanchis Guarner) el contacto áptico-alveolar. Tiene también este sonido la doble l·l en mol·le [mólle], espal·la [espálla], vel·lar [vellár]; en cambio la grafía culta l·l es pronunciada corrientemente por S. como una simple l: intel·ligent, il·lustre, vacil·lar, etc.*"²⁵¹

Sanchis Guarner reconeix la pronunciació de L simple en la dicció general valenciana: "*Convé molt també pronunciar amb l doble les paraules cultes amb la grafia l·l, com:*

<i>al·legar [allegar]</i>	<i>vacil·lar [vasillár]</i>	<i>pal·li [pállli]</i>
<i>novel·la [novélla]</i>	<i>il·lustre [illústre]</i>	<i>rebel·lió [rebellió]"²⁵².</i>

Observem que diu concretament "convé pronunciar", açò significa que no es pronuncia correntment, i estem una altra volta en el mateix cas: és absurd escriure L·L quan la pronunciació és L simple.

També Badia Margarit ho diu: "*La verdad es que lo habitual en todo el dominio lingüístico es la simplificación de la l·l en l, contra lo cual lucha la gramática en condiciones desfavorables para conseguir por lo menos un éxito completo*"²⁵³.

I, referint-se a l'ortografia, afig:

"*la verdadera dificultad en la ortografía de esta consonante es la expresión de la geminada (l·l), porque, no existiendo prácticamente en el habla corriente, resulta imposible de fijar partiendo de la pronunciación, y obedece, en definitiva, a voces cultas que tienen ll en latín o griego*"²⁵⁴.

El *Diccionari Català-Valencià-Balear* fa els següents comentaris: "*col·lació [kollasió] occ., val "* i afig: "*Es molt freqüent la pronuncia vulgar amb l simple, per influència castellana*".

248 Posverbal d'embargar llat. vg.*imbarricare.

249 Aureum, pàg. 28, 1. 30.

250 Spill, II, 2^a, pàg. 59.

251 T. Navarro, ob. cit., pàgs. 134-135. Actualisem les transcripcions fonètiques al AFI.

252 Sanchis Guarner, ob. cit, pàg. 87. Actualisem les transcripcions fonètiques al AFI.

253 Badia Margarit, Gram. Cat., pàg. 89, primer volum.

254 Ibid., pàgs. 80-90.

"col·lateral [kollaterál] val." i continua: "Vulgarment es pronúncia amb l simple, per influència castellana"²⁵⁵. Vegem-se també les transcripcions fonètiques que de les paraules "col·legi", "col·legial", "col·locació" i "col·locar" dona el mateix diccionari.

És dir, totes estes opinions reconeixen que en la parla "vulgar" (pero entengam esta paraula com deu entendre's: parla del poble, parla corrent, que és la que li interessa a la fonètica) la pronunciació de la L simple és la norma en la fonètica valenciana.

El sò de [ll] geminada sí que existix, pero en casos com, per eixemple, els produïts per fonètica sintàctica al quedar juntes dos L pertanyents a paraules distintes:

el legal [ellegál]

i és el cas també de l'assimilació que es produïx en el grup TL d'algunes paraules i en alguns parlants (veja's 2.1.1.4.):

espatla [espála] junt a la forma hui més general *espala* [espála].

A on no existix eixa geminació és en les paraules en les quals se vol reintroduir fonèticament la L·L per etimologia, sense tindre present que u dels primers fenòmens de l'evolució del llatí clàssic cap al vulgar i als dialectes o llengües romàniques que hui es parlen, fon la simplificació de consonants dobles; fins a l'extrem de poder trobar, actualment, que un diccionari de llatí done entrada a una mateixa paraula pero de dos maneres, una en LL i l'atra en L. Tenim, puix, que la simplificació és molt antiga, i no seria cabal voler conservar la L·L quan no es pronuncia, i inclús, afirmar la seua existència.

Per tant, L·L no pot aparéixer com a grafia actual, perque fa sigles que desaparegué el sò que li corresponia (*colocar*, *colocació*, *il·lustrar*, *intelectual*... totes les pronunciem en una L simple). Com s'ha indicat adés, la fonètica actual del valencià tan sols coneix este sò en casos de fonètica sintàctica, o també, en alguns llocs a on el grup TL es conserva encara en procés d'assimilació.

En quant a considerar esta reducció de la geminada L·L a L com a castellanisme o fenomen produït per influència castellana, creem oportú –ademés de les anteriors i de la documentació– una cita d'Alarcos Llorach que diu: "*en el llatí vulgar occidental las consonantes geminadas tendían a simplificarse y, por tanto, a confundirse con las simples correspondientes*"²⁵⁶

La realitat és que la degeminació en el llatí vulgar fon uniforme per als casos de CC, TT, PP, FF, GG, i LL (*accollir* > *acollir*, *attendre* > *atendre*, *apparegut* > *aparegut*, *affegir* > *afegir*, *agregar* > *agregar*, *alludir* > *aludir*). Si totes estes geminacions no s'han mantengut, no és per pronunciació "castellana" com alguns pretenen, sino per evolució normal de la llengua. És més, no són sols els valencians els que han reduït el grup, perque en el *Diccionari Català-Valencià-Balear* se pot vore:

"Zo **apela** om lasmosna caridad" Hom. Org. 2

"Nos **apela** dolzament: Tornad-uos a mj" Hom. Org. 4 v

"FON.: ...; per influència castellana molts pronunciaven *apelar*, amb l simple [əpəlá (or.); apelár (val.); əpəlá (mall.)]"²⁵⁷.

Desafortunadament no es pot creure que en l'ortografia de les *Homilies d'Organyà* ya hi haguera "influència castellana".

255 Alcover, C.V.B., v. 3, pàg. 271.

256 Emilio Alarcos Llorach, *Fonología Española*, pàgs. 122-123, Madrid, 1976.

257 Alcover, C.V.B., v. I, pàg. 759.

Acabem est apartat en una cita de Josep Nebot Pérez: "*Tampoco se dobla nunca la l en valenciano, como se hace en catalán; no lo necesitamos, puesto que nuestra prosodia no tiene eles dobles*"²⁵⁸.

○ Documentació de la reducció de LL a L

La reducció del grup LL a L no és un fenomen molt general en els autors clàssics que havem estudiat, puix l'influència de l'etimologia llatina era encara molt forta (anàlogament ocorria en uns altres grups: *accollir, attendre, affegir...*). No obstant, se poden trobar alguns casos en els que paraules que tenen LL etimològica ya apareixen escrites en L simple:

"*car es stada molt **sollicita** e ansiosa*" (< sollicitum)²⁵⁹

"*per la gran **sollicitut** que teniu*" (< sollicitudo)²⁶⁰

"*Entrant sa clemencia dins lo **pali***" (< pallium)²⁶¹

L'aparició de la grafia LL en una paraula pot ser:

a) Etimològica: quan eixe sò ya es trobava en les paraules d'orige, gregues o llatines.

"*Com lo **apellant** se deu presentar*" (< appellāre)²⁶²

"*Tu ets molt **sollicita** e ansiosa de les coses actives*" (< sollicitum)²⁶³

"*feu ab aquell creador **collusio***" (< collūsiōne)²⁶⁴

"*e ell ho te per veritat **infallible***" (< infallibile)²⁶⁵

b) No etimològica: quan, a pesar de vindre de *l* simple, els autors, per una falsa etimologia, la posaven duplicada.

"*veus açi los **exellats** filis de Eua*" (< exiliare)²⁶⁶

"*faen la **sollemnitat** de crida*" (< solemnitate)²⁶⁷

"*la haueu feta **spellunca** de ladres*" (< spelunca)²⁶⁸

258 J. Nebot, ob. cit., pàg. 62.

259 Vita, c. 18.

260 Vita, c. 7.

261 Ibid., c. 206.

262 Consolat, f. 17, 1. 12 B.

263 Vita, c. 122.

264 Furs, f. 83V, 1. 34.

265 Ibid., c. 7.

266 Vita, c. II. Encara que la pronunciació podria ser [egzeláts].

267 Consolat, f. 19v, 1. 18.

268 Vita, c. 136.

Hi han unes atres paraules, la majoria, que duen les dos l:

"si per alguna de les parts es **allegat** quels dits testimonis" (< allēgāre)²⁶⁹

"hen aposentades e dignament **collocades**" (< collōcāre)²⁷⁰

"supplich ala **excellencia** vostra" (< excellentia)²⁷¹

Els atres casos, etimològics o producte d'assimilació dels prefixos, generalment duen LL.

2.2. Regularisació de l'us de les grafies CH, Y

2.2.1. El dígraf CH

El sistema ortogràfic posterior al de les normes de 1914 compilades per Fullana, el qual fon difòs entre 1932 i 1979, presentava importants interferències d'us, com se pot vore en el QUADRO I, per aplicar al valencià una ortografia inspirada en el consonantisme del català oriental.

La TX i la X (grafies que representaven el mateix sò) podien aparéixer en idèntica situació (en principi de paraula); coincidint ademés, en el cas de la X, en situacions en que representava un sò distint: el postalveolar fricatiu sort [ʃ], com ara en *caixa* o *Xeresa*.

Paregut era el cas en posició final de paraula; ací el sò [ʃ] podia estar representat per quatre grafies: TX, X, IG, G, en funció de si en la derivació de la paraula apareixia un fonema sonor o sort.

La recuperació de la grafia clàssica CH per a la representació del sò postalveolar africacat sort [ʃ] en paraules com *pancha*, *coche* o *chiquet* ha possibilitat una simplificació i una clarificació del sistema ortogràfic valencià. Regular d'esta manera l'us de la CH permet reservar la X exclusivament per al sò fricatiu [ʃ] en *quixal*, *sorgix*, *construïxca*, *Xàtiva*, *Xixona*, etc. facilitant la correcta pronunciació i evitant les confusions que produïx l'aplicació de l'ortografia catalana a la llengua valenciana.

La simplificació a final de paraula és també evident, per reduir-se les quatre formes possibles a només dos: TX/X/IG/G > IG/G; reservant-se la -X final per a les poques paraules en que realment se pronuncia [ʃ] (com en *romanx*).

A soles deu tindre's en conte que la derivació de IG i G és generalment sonora (*puig* > *pujar*, *mig* > *mijos*), excepte unes poques paraules que tenen una derivació sorda i es deuen escriure en CH (*despaig* > *despachos*, *cartuig* > *cartuchos*).

Poden vore's en el QUADRO II alguns eixemples d'us.

269 Consolat, f. 16v, l. 43 B.

270 Vita, c. 39.

271 Tirant, c. 8.

QUADRO I		GRAFIES							
		Normes de 1914 / RACV²⁷²				Bases de 1932 / IEC²⁷³			
		X	CH	IG	G	TX	X ₂₇₄	IG	G
POSICIÓ	Inicial de paraula		* ²⁷⁵			*	*		
	Interior de paraula		*			*			
	Interior darrere de consonant		*				*		
	Final de paraula		* ²⁷⁶	*	*	*	*	*	*

QUADRO II		REPRESENTACIÓ ORTOGRÀFICA	
		Normes de 1914 / RACV	Bases de 1932 / IEC
POSICIÓ	Inicial de paraula	<i>chop</i>	<i>xop</i>
	Interior de paraula		
	-intervocàlica	<i>racha</i>	<i>ratxa</i>
	-darrere de consonant	<i>puncha</i>	<i>punxa</i>
	Final de paraula	<i>maig</i> <i>desig</i> <i>gavaig</i>	<i>maig</i> <i>desig</i> <i>gavatx</i>

Esta solució presenta les següents ventages:

- Elimina interferències d'us (¿per qué escriure “txecoslovac” i no “txiquet”?).
- Reduïx les possibilitats en posició final de paraula a dos: IG i G; *veig, despaig, llig*.
- Simplifica la normativa, perquè el sò [ʝ] solament té tres grafies clarament i perfectament delimitades: *chiquet, puncha, lleig, mig*.
- La CH és una grafia més difosa internacionalment que la TX. La tenen l'anglès, el castellà i el

272 Segons les actuals normes de la Secció de Llengua i Lliteratura Valencianes de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana, coincidents en este cas en les normes de 1914, coordinades per Lluís Fullana.

273 Segons les conegudes com a bases de 1932, que són la trasllació de les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans.

274 No tractem ací de l'atre valor fonemàtic que té la X.

275 El signe * indica que eixa grafia apareix en la posició indicada.

276 En esta posició la CH sona [k]. Se manté per tradició en topònims i llinages, com *Albuixech, Doménech*, etc.

gallec (en el mateix sò), además del francés o el portugués (en sò distint).

- S'ha de procurar adequar, en lo possible, que el fonema [tʃ] tinga una grafia que funcione al màxim de manera unívoca, la CH; reservant per a la X un atre valor fonemàtic [ʃ].

Els contres que podria supondre, o se li podrien alegar, són:

- L'elecció d'u dels dígrafs clàssics, CH, en detriment dels manco utilitzats TX o TCH; encara que el canvi està justificat.
- La seua aparició en posició final de paraula en sò distint, de [k]. Açò es una excepció i, si es vol, una concessió a la tradició; són els pocs casos de pobles i llinages com *Albuixech*, *Alberich*, *Albiach*, *March*, *Broch*...

Considerar la recuperació o l'escriptura del dígraf CH com un "castellanisme" és un erro, ya que supon un clar desconeixement de qué és l'ortografia (igualmente se la podria tachar d'anglicisme o galicisme) i una falta de llectura de la lliteratura valenciana, tant la clàssica com la posterior, puix que, com pot vore's en este treball, ya des d'antic s'usava la CH per a representar el so [tʃ]. Cert és que convivint, en algun cas, en la TX o la TCH en lloc de la CH.

En qualsevol cas, tant l'antiguetat de l'us de CH com la seua valencianitat les reconeix Pompeu Fabra, en tota naturalitat i sense to condenatori, en la seua *Gramàtica catalana* (consultem la quarta edició, de 1926, editada per l'Institut d'Estudis Catalans en Barcelona): “*En català ha estat usat des d'antic el dígraf ch amb dos valors diferents: —1. Pronunciat k: sach, amich, sanch, pròlech [...] —2. Pronunciat tx: flecha, pancha. Aquest ch és actualment usat sols a València: a Catalunya es troba reemplaçat per tx o x (fletxa, planxa)*” (pàg. 11); “*Els autors valencians representen generalment l'africada sorda pel dígraf ch. Ex.: coche, flecha.*” (pàg. 19).

Si fem un poc d'història, observarem que el sò que actualment grafiam per mig de la CH ya existia en l'època visigoda, i aixina ho afirma Rafael Lapesa: “*La c (l'oclusiva c, davant de e, i) llegó a pronunciarse de modo semejante a /c/ (nuestra ch), grado que ofrecía el romance en la España visigoda y que conservan el italiano, retorromano, rumano y picardo*”²⁷⁷. Este mateix sò fon conservat pels àraps i mossàraps:

“... los árabes entraron en contacto con los hispano-godos sometidos, tomaron de ellos la /ç/ con que articulaban lo que había sido /c/ latina ante /e/ o /i/. Los árabes conservaron en las voces hispánicas este sonido, incluso después que los mozárabes alternaran las pronunciaciones /ç/ y /s/. A esto se debe el predominio de /ç/ en las transcripciones árabes de voces romances”²⁷⁸.

El dígraf CH es va introduir com a galicisme o occitanisme en el segle XI, per l'influència dels escrits coetàneus, puix representava este sò postalveolar africad sort [tʃ] que tenia el francés en aquell temps i que encara conserva l'occità; encara que eixe dígraf, CH, ha evolucionat en francés al sò postalveolar fricatiu sort [ʃ]²⁷⁹.

Com havem dit adés, la recuperació d'esta clàssic dígraf permet la distinció clara en l'escriptura dels dos fonemes: el fonema [tʃ], representat per la CH, i el fonema [ʃ], representat per la X; i és important, necessària i justificada dins de la llengua valenciana per a mantindre les seues peculiaritats fonètiques.

277 Rafael Lapesa, *Historia de la lengua española*, pàg. 82.

278 Ibid., pàg. 142.

279 Rafael Lapesa, ob. cit.: “La introducción de galicismos no había de cesar ya en toda la Edad Media... A los últimos años del XI corresponde la introducción de la grafía francesa *ch* para el fonema palatal africado sordo que hoy representamos así”, pàgs. 171-172.

I és que en valencià distingim perfectament entre la fricativa de *Xixona* o *caixa*, i l'africada de *Chilches* o *pancha*; i aixina ho diu Badia Margarit: "*La C (+ E, I) había adelantado su punto de articulación ya en latín vulgar, llegando a pronunciarse afrificada prepalatal y asibilada. 1) Esta primitiva afrificada sibilante [ts] (como ts) se mantuvo largo tiempo en catalán medieval... 2) En la etapa primitiva afrificada y por el carácter algo palatal de la s catalana, la afrificada [tʃ] (equivalente de la 'ch' castellana moderna): en catalán oriental este sonido se ha simplificado modernamente en la primitiva palatal [ʃ], pero los dialectos occidentales conservan en muchos casos la afrificada anterior*"²⁸⁰.

S'ha de resaltar també que, contra certa creença interessada, l'ús de la CH no representa ninguna influència de la pronunciació 'apichada', pròpia del valencià central, puix l'ortografia de la RACV diferencia perfectament el sò postalveolar africacat sort [tʃ], representat per CH (*carchofa*, *clòchina*) del postaveolar africacat sonor [dʒ] representat per G/J (*desiges*, *taronja*), d'acort en la pronunciació del valencià general no apichat.

Aixina puix, prenent com a màxima que tot sistema ortogràfic és una convenció que busca reflectir de forma eficient la fonètica, la RACV, atenent ad esta realitat fonètica del valencià que diferencia estos dos sons, respectant la tradició lliterària consolidada a través dels sigles, i buscant la major simplea i efectivitat del sistema ortogràfic valencià, regula la representació gràfica d'estos dos sons (postalveolar africacat sort i postalveolar fricatiu sort) de la següent manera:

<i>Símbol fonètic</i>	<i>Correspondència ortogràfica</i>	<i>Eixemples</i>	<i>Classificació fonològica</i>
[tʃ]	CH	<i>charrar, pancha, picher, despachos, Chimo</i>	Postalveolar africacat sort
	G	<i>bolig, Tírig</i>	
	IG	<i>escabeig, Elig</i>	

<i>Símbol fonètic</i>	<i>Correspondència ortogràfica</i>	<i>Eixemples</i>	<i>Classificació fonològica</i>
[ʃ]	X	<i>Xàtiva, xilòfec, eixèrcit, patix, oix</i>	Postalveolar fricatiu sort

○ Documentació de la grafia CH

Com anem a vore en esta documentació, trobem en els escritors de l'època clàssica numerosos casos de paraules que duen el dígraf CH, este alterna en X, TX, IX, Y, HI, IG, TCH, eixemples dels quals també en donarem.

La documentació està estructurada en vàries paraules i la seua constatació en els autors, mostrant les diverses grafies que poguera tindre la paraula i les variacions dels escritors.

280 Badia Margarit, Gram. Hist. Cat., pàgs. 174-175. Actualisem les transcripcions fonètiques al AFI.

ANTORCHA

"*antorcha* gloriosa, feta de aquella... *cera*"²⁸¹

"les enceses *antorches* de la claredat de..."²⁸²

"menjaren en lo mateix loch ab multitud de *antorches*"²⁸³

"Guiau me vos / ab lum de *vostrantorxa*"²⁸⁴

CHAPERIA

"ab robes de brocat e de *chaperia*"²⁸⁵

"De *chaperies*, quinquilleries qui les consent sa part ne sent"²⁸⁶

"gentil brodada, tota *chapada* de rojes flors"²⁸⁷

CHIC

"ni com de la closca, lo *chic* caragol"²⁸⁸

"veu lo tan *chich* e tan miserable"²⁸⁹

"vehent aquell *chiquet* e sabent"²⁹⁰

"mirant yo ara aquest *chicquet* e recordant me"²⁹¹

"car trobar leu tan *chichet* que esta nit es nat"²⁹²

"en tan *chica* persona home verdader se mostraua"²⁹³

"en *chiquea* ni en granea e molt menys"²⁹⁴

"Ni pendria espant del *chich* espay"²⁹⁵

"se veu dauant lo leo ab linfant *chich* que portaua"²⁹⁶

-
- 281 Vita, c. 34.
 282 Ibid., pròlec.
 283 Tirant, c. 450.
 284 Trobes, pàg. 70, 1. 8.
 285 Tirant, c. 430, també podem trobar "xaperia": "vestits de brocat o de xaperia" (c. 42).
 286 Spill, III, 1^a, pàg. 88.
 287 Ibid., I, 4^a, pàg. 31.
 288 Procés, pàg. 2, 1. 10.
 289 Vita, I, c. 65.
 290 Ibid., I, c. 62.
 291 Ibid., I, c. 86.
 292 Ibid., I, c. 67.
 293 Ibid., I, c. 67.
 294 Ibid., I, c. 38.
 295 Roig, O. C., pàg. 43, v. 340.
 296 Tirant, c. 38.

"Agrans e **chichs** / y atots engeneral"²⁹⁷

"**chich** caganiu, sech, ronadiu"²⁹⁸

"Laltra cantava, lo **chich** mamava, tots s'adormiren"²⁹⁹

"amichs antichs, criats de **chichs** mal los volia"³⁰⁰

"**chica** mamant, una doncella, llet de cadella"³⁰¹

"grans e majors, **chiques**, menors"³⁰²

"feume contar qu'era **chiqueta**"³⁰³

"entre homens e fembres e **xics**"³⁰⁴

DESEMPACHAR

"Axi, **desempachau** i suplicau"³⁰⁵

"E, per lo **desempachament** de la dita casa"³⁰⁶

"podien matar aquest Lazer ab algun secret veri de aquells que sobtosament **desempachen**"³⁰⁷

"ab gran zel ha **desempachada** la justícia"³⁰⁸

EMPAIG

"Y entrar sens **empaig** de dures geniues"³⁰⁹

"mirau clarament, sens nengun **empaig**, tots los amagatals de la terra"³¹⁰

EMPACHAR

"Ni menys **empacharnos** de la sagrestia"³¹¹

-
- 297 Trobes, pàg. 82, 1. 8.
 298 Spill, I, 4^a, pàg. 35.
 299 Ibid., II, 2^a, pàg. 62.
 300 Ibid., II, 2^a, pàg. 57.
 301 Ibid., III, 1^a, pàg. 112.
 302 Ibid., pref., 3^a, pàg. 6.
 303 Ibid., II, 3^a, pàg. 64.
 304 Aureum, pàg. 31.
 305 Vita, c. 13, unes atres variants ortogràfiques són: "Sia de vostra merce desempaixar aquesta dona donant li lo que demana", (c. 24); "E, acabada la letra, desempaxaren lo correu", (c. 30).
 306 Ibid., pròlec.
 307 Ibid., c. 131.
 308 Ibid., c. 18.
 309 Procés, f. 3, 1. 13.
 310 Vita, c. 84.

"cuydau **empachar** la ordinacio diuina"³¹²

"no **empachen** lo uiatge de la mia desigada libertat"³¹³

"a un marchant, fonc **empachat** tots mos affes"³¹⁴

"deuen dormir, e no tenir tan **empachades**, ni agreujades"³¹⁵

"si la nau per lo dit **empaxament** havia a romanir en algún loch"³¹⁶

"sera noliejat si li ve condicio **denpaxament**"³¹⁷

"no sen deuen **empatxar** ne creure per la paraula del senyor de la nau"³¹⁸

"al senyor de la ñau ne **empatxament** que es penyorat"³¹⁹

"per **empayment** de senyor no gosava"³²⁰

"si lo senyor de la nau se temia de **empahiment** de senyoria"³²¹

FLECHA

"tiraren una **flecha**"³²²

"e alli ab **flech**es balestes"³²³

"Ma derrochat / ferint mab mortal **fletxa**"³²⁴

MECHA

"O es de la **metcha** roin lo coto"³²⁵

"aquesta antorcha... ab aquella excellentissima **metxa**"³²⁶

---

311 Procés, f. IIV, 1. 25.

312 Vita, c. 71.

313 Roïç, O. C., III, 24.

314 Spill, I, 2ª, 19.

315 Ibid., I, 4ª, 35.

316 Consolat, f. 36, 1. 31.

317 Consolat, f. 36, 1. 15.

318 Ibid, f. 22V, 1. 21.

319 Ibid, f. 31, 1. 37.

320 Ibid, f. 36, 1. 17.

321 Ibid, f. 45 1. 4.

322 Tirant, c. 67.

323 Ibid., c. 96.

324 Trobes, pàg. 9, 1. II.

325 Procés, f. 9v, 1. 28.

326 Vita, c. 33.

NAUCHER

"volgues esser lo **naucher** y pilot"³²⁷

"deu fer iurar lo **nauxer** els paneses"³²⁸

REPROCHAR

"que nous podien **reprochar**"³²⁹

"e negu senyor del mon **reprochar** nols pot"³³⁰

"tals que negu **reprotxar** nols podia"³³¹

REPROCHE

"de tal raho vull esser desdit e **reproche**"³³²

"e sens **reproche** negu"³³³

"troben vençedors sens esser **reproches**"³³⁴

Unes atres paraules

ARCHIU

"**Archiu** sagrat / hon reposa nou mesos"³³⁵

BACHELLER

"Mas ja sou entes, per tal **bacheller** que sab be del peix lleuar ne les ganyes"³³⁶

CARXOFES

"los caps de les **carxofes**"³³⁷

---

327 Ibid., pròlec.
 328 Consolat, f. 24, l. 33.
 329 Tirant, c. 59.
 330 Ibid., c. 68.
 331 Ibid., c. 51.
 332 Roïç, O. C., pàg. 151, v. 70.
 333 Tirant, c. 58.
 334 Ibid., c. 56.
 335 Trobes, pàg. 54, l. 17.
 336 Procés, f. 14, l. 7.
 337 Tirant, c. 44.

CLOCHA

"E, entrant en la cambra per pendre la **clocha**"³³⁸

CHILLANT

"qui com ocells passen **chillant**"³³⁹

CHIULAR

"e sentien bramar los leons e **chiular** les serpents e adular los altres animals"³⁴⁰

CHOP

"com canya vana popul, **chop**, albet, olm, vern e salcet"³⁴¹

ESPACHAMENT

"ço que ell prestara sia a **espatxament** de la nau"³⁴²

MACHO

"Y a voltes li tira lo **macho** gran coc"³⁴³

PERCHA

"Estes en la **percha** estes hi penjat"³⁴⁴

PLANCHA

"e aquesta **planxa** redona"³⁴⁵

PORCHET

"car en lo **porchet** hon lo parre noy haura llit ni strado per a la Magestat sua"³⁴⁶

---

338 Vita, c. 62.

339 Spill, Prefaci, 2^a, pàg. 3.

340 Vita, c. 84.

341 Spill, II, 3^a, pàg. 75.

342 Consolat, f. 27v, l. 37, també tenim "espaxar": "deuen vendre de la lur mercaderia per espaxar e desembargar la nau" (f. 27v, l. 31).

343 Procés, f. 23, l. 15.

344 Ibid., f. 24, l. 28.

345 Tirant, c. 45, i també "planxa": "una planxa de ferre redona" (c. 45).

346 Vita, c. 38.

PUNCHAR

"ab una agulla te pots **punchar** lo paladar"³⁴⁷

TRINCHANT

"e cascu en son plat e ab son **trinchant** dauant cascu"³⁴⁸

2.2.2. La grafia Y

La Y és una grafia que té una gran tradició en l'escriptura valenciana, utilitzada no tan sols en la lliteratura clàssica, sino també en la posterior fins a 1932.

Apareix en numerosos escrits antics, i aixina, la trobem en posició inicial, darrere de consonant, intervocàlica, a final de paraula... representant habitualment, com a consonant, la funció fonètica de fricativa palatal sonora [j] (*joya, feyen...*), i més infreqüentment d'africada postalveolar sonora [dʒ], alternant en J (*miya, per mija*). També apareix, en un us hui en desús, en funció de semivocal o vocal, alternant la seua posició gràfica junt a la I: *remey/remei, spay/spai, rey/rei, reyna/reina, ayres/aires, y/i...*

Estos eixemples demostren que la grafia Y, además de formar part del dígraf NY, no ha segut mai estranya a la llengua valenciana en el valor de consonant, que és el que actualment representem en ella.

La constatació dels problemes derivats de la seua supressió ha conduït a la necessitat de reintroduir-la sempre que aparega en posició intervocàlica, inicial de sílaba –be en principi de paraula o be interior– o seguida de vocal: *duya, tramoyiste, yodo, peryòdic, epopeya*, etc.

La trobem en paraules que provenen dels grups formats per consonant més *yod*, palatalisades estes consonants per l'influència de la *yod* que les seguia: *apoyar* < *appodiare*, *saya* < *sagea* (< *sagu*), *duya* < *duciat*, *espayar* < *spatiare*.

També l'utilisem en el pronom "yo", el qual prové de "E" en llatí, i no de "J": *ego* > *eu* > *yo*, i en l'adverbi "ya", el qual prové del llatí *iam*.

Igualment, en paraules preses d'unes atres llengües, com: *yuca, yute, bayeta, naya, yodo, desyodar*, etc. Apareix també en topònims i llinages que la tenen per tradició, encara que en ells funcione com a semivocal, i no com a consonant: *Alcoy, Montroy, Llombay, Tatay, Gay*, etc.

Esta regularisació d'us supon, en primer lloc, fer més fàcil l'escriptura valenciana, per dotar-la d'una ortografia més racional i exacta, ajustant-la a la pronunciació de la llengua viva i seguint la tradició clàssica. Josep Nebot Pérez dia: "*En lo que no cabe la menor duda es en el empleo de la y consonante en las sílabas ya, ye, yo [...]: v. gr.: faya, joyeta, yo*"³⁴⁹

Pero además s'ha de dir que l'eliminació d'esta grafia en algunes de les propostes normatives per al valencià que s'han anat publicant durant els sigles XX i XXI, substituïnt-la en unes ocasions per J i en unes atres per I, introduïx una triple deficiència en el sistema ortogràfic del valencià:

347 Spill, II, 3^a, pàg. 74.

348 Tirant, c. 448.

349 J. Nebot, ob. cit. Pàg. 36.

- Per una banda, obliga a representar en una mateixa grafia J dos fonemes clarament diferenciats en valencià: el postalveolar africatat sonor [dʒ], en paraules com *joguet*, *Jaume*, *adjectiu*, *junt*, i el palatal fricatiu sonor [j], en paraules com “jo”, “ja”, “projecte”, “majúscula” (*yo*, *ya*, *proyecte*, *mayúscula*); induint al dubte sobre la correcta pronunciació de cada paraula.
- Per atra, l'us de I per a representar, ademés del sò vocàlic, un sò consonàntic, impossibilita la transcripció ortogràfica de la combinació [ji], lo que obliga a crear formes artificioses com “onomatopeic”, “epopeic”, “tramoiste” per l'impossibilitat d'escriure *onomatopeiic, *epopeiic, *tramoiste (*onomatopèyic*, *epopèyic*, *tramoyiste*).
- Per últim, est us impossibilita també la distinció ortogràfica de les combinacions “[j]+vocal” de les combinacions “[i]+vocal”, de manera que paraules com *ió*, *ionosfera*, a on la I és plenament vocal i es pronuncia en una sílaba separada (i-ó, i-o-nos-fe-ra), s'escriurien igual que “iogurt”, “ionqui” (*yogurt*, *yonqui*) a on la I, segons estes propostes, representaria un sò consonàntic (yo-gurt, yon-qui). Igualment, tampoc hi hauria manera de diferenciar gràficament paraules com *peryòdic*, compost derivat del yodo, que segons les indicades propostes normatives hauria d'escriure's “periòdic”, en l'evident confusió sobre la correcta pronunciació de la paraula.

Com resulta clar que en la fonètica del valencià diferenciem els sons palatal fricatiu sonor, postalveolar africatat sonor i vocal anterior tancada, i com tot sistema ortogràfic és una convenció que té per màxima representar de manera eficient la fonètica, pareix precís i recomanable diferenciar estos tres sons de manera eficient i indubtable en l'escritura.

Aixina puix, l'ortografia de la llengua valenciana de la RACV, atenent ad esta realitat fonètica del valencià que diferencia els tres sons, i respectant la tradició lliterària consolidada a través dels sigles, regula l'us de les grafies J, I i Y de la següent manera:

<i>Símbol fonètic</i>	<i>Correspondència ortogràfica</i>	<i>Eixemples</i>	<i>Classificació fonològica</i>
[j]	Y	<i>ya</i> , <i>yo</i> , <i>duya</i> , <i>tramoyiste</i> , <i>proyecte</i> , <i>peryòdic</i>	Palatal fricatiu sonor

<i>Símbol fonètic</i>	<i>Correspondència ortogràfica</i>	<i>Eixemples</i>	<i>Classificació fonològica</i>
[dʒ]	J	<i>joguet</i> , <i>jupetí</i> , <i>ensajar</i> , <i>enjorn</i>	Postalveolar africatat sonor
	G	<i>giner</i> , <i>albargina</i> , <i>colege</i>	

<i>Símbol fonètic</i>	<i>Correspondència ortogràfica</i>	<i>Eixemples</i>	<i>Classificació fonològica</i>
[i]	I	<i>ió</i> , <i>ionosfera</i> , <i>hiat</i> , <i>periòdic</i>	Vocal anterior tancada

○ Documentació

Havem dit adés que la Y era utilitzada pels nostres clàssics, i més tart fins a l'actualitat alternant en les grafies I/J, en posició inicial de paraula, intervocàlica, darrere de consonant, en posició final i formant part dels diftoncs decreixents AI, EI, OI, UI.

Açò demostra per una banda que és una grafia valenciana i per una altra que compartia el seu valor consonàntic, vocàlic o semivocàlic junt a les altres grafies nomenades.

En valencià actual, com en unes altres llengües pròximes, l'ús de Y com a vocal o semivocal en lloc de I ha decaïgut, per introduir una variabilitat ortogràfica no justificable des del punt de vista etimològic ni fonològic. Però el seu manteniment per a representar el valor de consonant fricativa palatal sonora es troba plenament vigent, i és en est us en el que nos centrarem.

1. La trobem en funció de consonant en posició inicial en nombroses paraules. Destaquem ací una molt usual:

YO (< eu < ego)

*"e respos don blasco dalago **yo** be dire al rey tot quant hi se"*³⁵⁰

*"...que fer **yo** no puc sense dents ab genives"*³⁵¹

*"...**yo** vull posar la primera pedra del fonament"*³⁵²

*"Grecia, **yo** sols contrastos"*³⁵³

*"...**yo** li promet si deu me deixa veure"*³⁵⁴

*"Mas **yo** no call / hi veig quel meu dir calla"*³⁵⁵

*"...**yo** no vul entrar en aquex port, e lo dan que tun pendras, yot mentre tengut"*³⁵⁶

*"**yo**, rey regnant, viu cas semblant entre fembrasses"*³⁵⁷

2. La trobem en posició intervocàlica provinent de la palatalització de la consonant que precedeix a una yod:

APOYAR (< appodiare)

*"la fredor de la placa de la porta ahont **apoyava**'ls llavis per fer passar ses quexes"*³⁵⁸

350 Aureum, pàg. 17, l. 35.

351 Procés, f. 2, l. II

352 Vita, c. I.

353 Roïc, O. C., pàg. 4, v. 33.

354 Tirant, c. 98.

355 Trobes, pàg. 10, l. 15. I també "io": "lo cel poblant/ reparau la rutina" (p. 10, l. 24).

356 Consolat, f. 27, l. 22.

357 Spill, III, 1^a, pàg. 118.

358 Vilanova Obres, IV, 345 (Alcover, C.V.B., v. I. Pàg. 778).

"Jo he pujat assi sense **apoyo** algu"³⁵⁹

ESPAYAR (< spatiare)

"E, com la dolorosa Senyora hagues algun poch **espayat** lo seu piados plor"³⁶⁰

"...e que aquella moneda hagues ops a **espaiament** de la nau"³⁶¹

DEYA (< deciam)

"E totes donzelles **deyen** en alt cridat"³⁶²

E nos entenen que **deya** ço que mellor era"³⁶³

"...e, alçant la en alt, **deya**:"³⁶⁴

"...que de la canço que **deyeu** njt"³⁶⁵

"...e 110 **deyen** al senyor de la nau"³⁶⁶

FEYA (< feciam)

"...o les dues parts que no **feya** el jorn que ell comença"³⁶⁷

"...mentre que **feyen** tirar los altres"³⁶⁸

"...en lo orde de la fraternitat **feyen** li aquesta cerimonia"³⁶⁹

FOYA (< fovëa)

"E les lexa / totes nafrades / e degollades / baix en la **foya**"³⁷⁰

"...e el caualls e les besties iayen en una **foya**"³⁷¹

359 Lacavalleria Gazoph (Alcover, C.V.B., v. I, pàg. 778).

360 Vita, c. 182.

361 Consolat, f. 27v, l. 28.

362 Tirant, c. 52.

363 Aureum, pàg. 19, l. 22.

364 Vita, c. 4.

365 Procés, f. 7^a, l. 23.

366 Consolat, f. 74v, l. 68. També es troba "deien" (f. 15v, l. 29).

367 Ibid., f. 38, l. 7B.

368 Aureum, pàg. 19, l. 2.

369 Tirant, c. 85. I també "feyien" (c. 52) i "fehia": "la honor e profertes quels fehia" (c. 71).

370 341 Spill, IV, 2^a pàg. 191.

371 Aureum, pàg. 19, l. 44.

SAYA (<*sagīa, derivat de sagum)

"...una pega de **saya** de seda blanca"³⁷²

"...**saya**, roba de dona: *Ampla et oblonga vestis*"³⁷³

"...y brillant flameja al sol / **sayal** mes blanc que la escuma"³⁷⁴

VEYA (< vedīam)

"E daltra part se **veya** desesperat"³⁷⁵

"molt alegre de les marauelles que **ueya** en lo seu car nebodet"³⁷⁶

3. En unes atres paraules obedint actualment a la pronunciació de consonant:

DESMAYAR (< de + esmaiar < exmagare, segons *Dicc. Català- Valencià-Balear*)

"...no mostrant gens esser **smayats**..."³⁷⁷

"No us espanteu ne sia lo vostre cor **smayat**, com ara"³⁷⁸

JOYA (< jocus, segons Coromines)

"En nou avengudes la **joya** mereixca"³⁷⁹

"...e larreara de tan altes e singulars **joyes**"³⁸⁰

"...portas moltes **ioyes** a les nobles donzelles"³⁸¹

"...e de no meys stima que les altres **joyes**"³⁸²

"...tirant a la **ioya** en lahor de la verge"³⁸³

"...**ioyes**, ni roba no se n'hi troba"³⁸⁴

"...or, argent o moneda, perles, seda o qualque altra nobla **ioya** o roba o mercaderia..."³⁸⁵

372 Inv. Eixarch 1517 (Alcover, C.V.B., v. 9, pàg. 673).

373 Lacavalleria Gazoph (Alcover, C.V.B., v. 9, pàg. 674).

374 Llorente Versos, I, 77 (Alcover, C.V.B., v. 9, pàg. 674).

375 Tirant, c. 410.

376 Vita, c. 62.

377 Tirant, c. 422.

378 Vita, c. 82.

379 Procés, f. 39, l. 4.

380 Vita, c. 1.

381 Roïç, O. C., pàg. 8, v. 200.

382 Tirant, c. 71.1 també "joies": "carregats dor e dargent de joies" (c. 26).

383 Trobes, pàg. 4, l. 2.

384 Spill, III, 1^a, pàg. 85.

YA (< iam)

"...car es notoria que **ya** la reciten les velles"³⁸⁶

"...e per les leys **ia** escrites en forçat"³⁸⁷

"...lo foch de nostres **ja** cremants"³⁸⁸

2.3. Signes convencionals

En esta descripció dels canvis que efectuà l'acort de 1979 respecte a les anteriors propostes normatives, fem una reflexió sobre la denominació "signes convencionals", nomenats també "auxiliars". Açò ho diu tot. Estos signes són producte del criteri de qui fa la norma, com a conseqüència d'una "convenció". Per tant, la seua funció ha de ser sempre servir a la practicitat i a la didàctica de l'idioma, clarificant-lo per a qui està deprenint-lo, i no complicant-lo innecessàriament per a qui ja el domina.

2.3.1. L'accent

2.3.1.1. Normes generals d'accentuació

- S'accentuen les paraules agudes que acaben en vocal tònica (*continuà, prengué, diguí, Castelló, vintiú...*), vocal més –s (*voràs, interés, matís, espòs, Daimús...*) o –en (*comprén*).
- No s'accentuen les demés paraules agudes (*cantaran, voler, igual, cabell, roïn, parlarem, aplegareu, feliç..*).
- S'accentuen les paraules planes que **no** acaben en vocal tònica, vocal més –s o –en (*útil, sònar, cànter, òbrin, hòmens, òrdens, parlàrem, aplegàreu...*)
- No s'accentuen les demés paraules planes (*terraça, continua, fege, Toni, llomello, continu, Ausias, vullgues, seria, ensomies, posen...*).
- S'accentuen totes les paraules esdrúixoles (*pèrgola, tònica, presència, séria, contínua, València, ànima, única, próstata...*)
- En general, no s'accentuen les paraules monosilábiques: *pa, sol, peu, riu*.
- S'establix l'accent diacrític per a distinguir certes paraules que d'una atra manera serien homògrafes, i que en molts casos presenten diferències d'obertura en la vocal (lo que ajuda a conèixer la seua pronunciació adequada): *set* (ganes de beure) / *sèt* (numeral); *dona* (del verp *donar*) / *dòna* (ser humà de sexe femení), *deu* (deïtat / del verp *deure*) / *dèu* (numeral), *fora* (del verp *ser*) / *fòra* (adverbi), etc.
- S'accentuen les paraules *qué, qui, cóm, quàn, quànt/quànta/quànts/quàntes, (a) ón* quan presenten tonicitat, habitualment per funcionar com a interrogatius o exclamatius: *¡Qué bo! ¡Quí eres? Dis-me cóm te diuen. No sé quàn vindrà. ¡Quànta bruta! Pensa a ón vols aplegar.* No s'accentuen en el cas

385 Consolat, f. 60, l. 4.

386 Mege Somni IV (Alcover, C.V.B., v. 6, pàg. 723).

387 Consolat, Pròlec, f. 15v, l. 5 A.

388 Roïç, O. C., pàg. 5, v. 87.

de no presentar tonicitat: *Pense que està desficiós. Qui ho sàpia, que conteste. Com no ho sé, no diré res. ¡Que ho veja quan torne! Dona-li quantes vullga. A on vaja, triuflarà.*

2.3.1.2. Justificació històrica

El *Diccionari General de la Llengua Valenciana* defineix l'accent fonètic com “la major intensitat en la pronunciació d'una vocal o sílaba en comparació a les altres de la paraula o frase” i es referix a l'accent gràfic com a “signe ortogràfic convencional en forma de tilde o ralleta que pot anar sobre la vocal tònica d'una paraula, segons les regles d'accentuació...”

El llatí diferenciava entre vocals llargues i breus, però les llengües romàniques evolucionaren cap a un sistema tonal que distingeix entre vocals tòniques i àtones. Des dels orígens i durant tota l'Edat Mija les llengües romàniques no accentuaven gràficament –tampoc ho feien les altres llengües europees no llatines–, ni en la documentació migeval valenciana ni en la lliteratura clàssica valenciana del Sigle d'Or trobem accents gràfics.

A partir del sigle XV i en l'aparició de l'humanisme en Europa es reediten i difonen les obres clàssiques grecollatines; algunes llengües europees adoptaren en eixe moment els accents diacrítics grecs adaptant-los a la seua prosòdia accentual i a les seues necessitats.

Les primeres llengües europees que escomençaren a utilitzar els accents gràfics a finals del sigle XV i principis del XVI foren l'italià, d'una forma irregular, i el castellà, d'una forma esporàdica. En la segona dècada del sigle XVI i a imitació dels italians i castellans, editors i autors francesos incorporaren els accents diacrítics grecs al francès i ja en la segona mitat del mateix sigle van generalisant-se en obres humanistes escrites en castellà, però en esta llengua no es generalisa l'us de l'accent gràfic fins al sigle XVIII, moment en que es fixen unes regles d'accentuació castellana en el “*Discurso Proemial de la Ortographia*”, del primer *Diccionario de la lengua castellana* en 1726. L'italià acabà eliminant l'accentuació; no obstant sí que utilisa els accents en alguns diccionaris pel seu evident valor didàctic i clarificador.

El valencià, a causa de la decadència que patia, i ja fóra de l'Administració i de les aules, a on campaven el castellà i el llatí, quedà al marge d'estes qüestions fins al sigle XVIII, quan els accents ja s'havien generalisat en les llengües romàniques oficials dels Estats i que contaven en institucions acadèmiques. Carles Ros és provablement el primer gramàtic que proposa una accentuació gràfica ordenada en valencià, accentuant les vocals tancades en accent greu (˘); aixina ho fa vore en la seua obra *Tratat de Adages* de 1736, a on escriu el seu llinage *Ròs* en accent greu indicant que la vocal és tancada, de la mateixa manera que escriu *perfecciò*, *mòlt* (adverbi), *impressiò* o *Garcìa*.

Però en posterioritat, els escriptors valencians utilisarien de manera generalisada l'accent greu (˘) per a accentuar totes les vocals obertes en valencià, com també fa l'occità; tendència que aplegà fins a l'ortografia i gramàtica valencianes del filòlec Lluís Fullana en el sigle XX i que, en certa manera, s'ha recuperat en l'actual accent diacríctic de les paraules homògrafes quan s'accentua la vocal oberta: *dona* (verb *donar*) / *dòna* (persona), *molt* (adverbi) / *mòlt* (verb *modre*), *tós* (de *tosir*) / *tòs* (nuca)..., lo que ajuda a la llectura i a la correcta pronunciació en una llengua que, com en la nostra, hi han vocals obertes i tancades i a on l'obertura de les vocals té valor distintiu.

Diverses propostes d'accentuació ha conegut la llengua valenciana en estos dos últims sigles, totes elles en ventages i inconvenients. Les originàries Normes d'El Puig determinaven un sistema d'accentuació completa en el que s'estipulava l'accentuació de totes les paraules esdrúixoles

(*València, séquia, ànima, tècnica, Sònia, pólvora...*) i l'immensa majoria de les agudes (*camí, carrer, rebuig, natural, raïm, Miquèl, llibrèt...*). El seu objectiu era definir de la manera més completa possible la pronunciació de les paraules agudes: *nebót*, pero *ninòt*; *Manuèl*, pero *hotél*; si be l'enorme abundància de tildes, propiciada per l'alta freqüència de paraules agudes en valencià, se revelà com poc pràctica.

Davant de la problemàtica exposada, i en posterioritat a l'acte col·lectiu d'adhesió a les Normes d'El Puig de 1981, se decidí eliminar en 1982 la majoria d'accents gràfics, a excepció d'una accentuació diacrítica per a evitar la confusió entre paraules que d'una altra manera serien homògrafes. Este sistema, si be reduïa al mínim els accents gràfics i simplificava la normativa en alguns casos, la complicava en uns altres: l'ús generalitzat de diacrítics determinava la necessitat de conèixer parells de paraules no sempre evidents, no a soles per la diferent realització gràfica de formes en pronunciació similar (*parlarém, acabarém*, pero *vindrem, tindrem*; *secretaria, tenía*, pero *Maria, venia*) o idèntica realització gràfica de paraules en pronunciació diferent (*Castello*, aguda, pero *regomello*, plana; *llunta*, aguda, pero *junta*, plana) sino també per l'existència de dobles que augmentaven notòriament la llista de paraules en accentuació: com *congrés* (per a no confondre's en *congres*, plana, espècie de peixos), *sonàr* (per a no confondre's en *sonar*, plana, tècnica de propagació de sò), *fàbrica* (per a no confondre's en *fabrica*, esdrúixola i sense accent, d'acort en este sistema d'accentuació). El sistema adolia també d'una menor utilitat a l'hora de conèixer la correcta pronunciació de les paraules, especialment en aquelles poc freqüents, i tampoc permetia marcar la diferent obertura o tonicitat de les vocals respecte a unes altres llengües pròximes.

A causa dels motius descrits, en 2003 la Real Acadèmia de Cultura Valenciana adoptà el sistema actual, que tornà a l'accentuació gràfica completa, en les regles exposades en l'apartat anterior, i perfeccionant la mateixa normativa que ja des de 1979 venim gastant els valencians. La dita actualització s'ha consolidat a lo llarg d'estos anys per mig de les reedicions del *Diccionari Ortogràfic*, de l'ampliació del *Diccionari Valencià de Sinònims, Afins i Antònims*, de la publicació de la *Flexió Verbal*, de l'elaboració del *Corrector Informàtic* i el *Traductor Castellà-Valencià*, el *Diccionari General de la Llengua Valenciana* i la *Nova Gramàtica de la Llengua Valenciana*; també per la seua aplicació per part de les diverses editorials valencianes.

No obstant, els sistemes anteriors d'accentuació han segut emprats en obres que encara hui són d'ús freqüent, i han segut habituals en la pràctica dels usuaris de l'idioma que deprengheren a escriure'l en l'època en la que estigueren en vigor, reflectint uns anys de transició i consolidació de les normes de la RACV. Si be formalment no es pot considerar incorrecte l'ús particular dels sistemes d'accentuació anteriors, resulta evident la conveniència de que tots els usuaris de l'idioma s'adapten al sistema actual d'accentuació gràfica, per a conseguir una unitat de criteri del valencianisme idiomàtic i, també, per a no debilitar la consciència de norma-marc de referència de les Normes d'El Puig, en la seua qualitat de normativització consolidada i sistemàtica que caracterisa inequívocament la llengua valenciana front a les llengües que entren en conflicte diglòssic en ella.

2.3.1.2. Justificació tècnica

En algunes llengües la sílaba accentuada és fixa, com ara en francès, a on sempre és l'última, o en chec, a on sempre és la primera; pero en unes altres llengües com l'italià, castellà, portugués i valencià és lliure i l'accent fonètic pot recaure en qualsevol de les tres últimes sílabes d'una paraula, lo que fa que esta siga aguda, plana o esdrúixola (*animà, anima, ànima*), segons recaiga l'accent en l'última sílaba, penúltima o antepenúltima. Ya s'ha dit que l'accent fonètic és distintiu, és dir, que

l'accent fa que la paraula tinga un significat o un altre segons a on recaiga, lo qual fa molt oportú marcar-lo gràficament.

En valencià l'accent gràfic té una altra funció que també s'ha mencionat: la de diferenciar vocals tòniques obertes i tancades; concretament, diferenciar la *e* i la *o* tancada de la *e* i la *o* oberta, lo que fa doblement pràctic el seu us. Si les vocals tancades duen accent gràfic, segons les regles d'accentuació, duran accent agut (´), i si són obertes i s'han d'accentuar duran accent greu (˘). Per convenció la *a*, que és la vocal més oberta, du sempre, en cas d'accentuar-se, accent greu (˘).

L'us de l'accent gràfic és, per tant, molt convenient i útil a l'hora de l'aprenentatge de l'idioma, puix facilita la llectura i la correcta pronunciació del valencià d'acort en la seua fonètica genuïna, sobretot en el camp de la didàctica de la llengua. És cert que lo habitual és escriure paraules conegudes, lo que pot fer pensar, especialment als usuaris nadius de la llengua, que les tildes són innecessàries; pero l'accent gràfic és molt pràctic per ad aquells que deprenen l'idioma i també per als nadius quan se troben en formes noves o desconegudes, molt corrents en camps que van des de la toponímia menor fins als llinages, passant pels llenguages especialisats, cada volta més numerosos.

S'ha intentat que les regles d'accentuació gràfica siguen lo més senzilles possible i, seguint un principi d'economia basat en l'estadística, s'han elaborat unes regles que senyalen sempre quina és la sílaba tònica de totes les paraules usant la mínima quantitat possible d'accents. Per a no accentuar totes les paraules estes se dividixen en agudes, planes o esdrúixoles i la regla es fa tenint en conte la freqüència en l'us de cada classe de paraules.

Per eixemple, hi ha milers de paraules agudes que acaben en *-an* (com el futur de tots els verps: *diran, acabaran, escriuran, partiran...*), que no porten accent, mentres que n'hi ha molt poques planes en la mateixa terminació, que sí que en porten (*diàfan, piróman...*). Lo mateix, pero a l'inversa, ocorre en la terminació *-en*: molt poques agudes, que s'accentuen (*defén, mossén...*) i moltes planes, que no s'accentuen (*acaben, canten, farien, dividixen, prengueren...*) Igualment, en un text narratiu de nivell normal la proporció de paraules planes que acaben en *-ia* (*tindria, vindria, escrivia, Maria, pasticeria...*) front a esdrúixoles que acaben en igual terminació (*sénia, València, abstinència*) és de l'entorn de 40 a 1. Per això, sempre s'accentuen les del ranc manco freqüent en cada cas (les planes que acaben en *-an*, les agudes que acaben en *-en*, i totes les esdrúixoles, en els eixemples vists) i es deixen sense accentuar les que tenen més provabilitat d'aparició.

En qualsevol cas, a causa de la peculiar prosòdia del valencià, és innegable que l'accent gràfic ajuda a la llectura, a l'aprenentatge de la llengua i a fer visibles les diferències fonètiques en unes altres llengües romàniques del seu entorn; est últim aspecte és molt convenient, puix senyala les diferències fonètiques en llengües com el català, que intenta impondre la seua fonètica oriental dins i fora de Catalunya per gran part del diasistema o família de llengües.

Esta accentuació nos permet marcar les diferències fonètiques entre valencià i català en formes com *aragonés, atmòsfera, autògraf, bèstia, época, fòrmula, mèdula, aureola, monolit, oboe, òsmosis, pero, porque, qué* (pronom), *sépia, séquia, série, ténia, textil...* front a les catalanes *aragonès, atmòsfera, autògraf, bèstia, época, fòrmula, medula, aurèola, monòlit, oboè, osmosi, però, perquè, què, sèpia, sèquia, sèrie, tènia, tèxtil...*

Considerem, per tant, necessàries unes normes d'accentuació que deixen clares i visibles estes diferències que apleguen a afectar a formes tan importants com el topònim *València*; unes normes

que facen vore front al castellà que la paraula *València*, per seguir en est eixemple, en valencià és esdrúixola i no plana, i front al català que la *é* és tancada i no oberta è.

2.3.2. El guionet

Usem el guionet per a separar o mantindre l'independència de les parts d'un tot, que està unit o és u. L'us del guionet com a signe ortogràfic convencional pot consultar-se en la Gramàtica, i en els aspectes principals s'ha reduït als següents casos:

- a) Per a separar els pronoms personals dèbils que acompanyen a un verb en posició enclítica i separar aquells entre sí, sempre que no hagen d'anar apostrofats (poden consultar-se les regles en la Gramàtica): *calfeu-li-la, vingau-vos-en, engolir-te'l*
- b) En unions circumstancials, o que no s'han aglutinat gràficament: *dalai-lama, gallec-portugués, esquimal-aleutià, agar-agar*.
- c) En les paraules formades per un prefix (habitualment *pro-* o *anti-*) i un nom propi escrit en majúscula inicial: *anti-ONU, pro-China*.
- d) En composts que establixen una relació de direccionalitat o de relació entre dos paraules simples: *autovia València-Madrit, diccionari valencià-anglès, relació calitat-preu*.

En tots els demés casos de possible composició entre paraules no s'usa el guionet, com per eixemple en:

- a) Els numerals: *vintidós* i no *vint-i-dos*, *trentahuit* i no *trenta-huit*, *xixantassís* i no *xixanta-sis*, *siscents* i no *sis-cents*.
- b) Els noms composts a on apareix un punt cardinal: *surest* i no *sur-est*, *nortamericà* i no *nort-americanà*.
- c) Separem sense guionet l'adverbi *no* quan nega al substantiu que el segueix: *no intervenció* i no *no-intervenció*, *no res* i no *no-res*, *la no violència* i no *la no-violència*.
- d) No separem en guionet les paraules compostes que actuen en la llengua com a paraules independents, encara que siguen el resultat d'una aglutinació, com tampoc separem els prefixos: *collvert, motocarro, parafancs, Malvarrosa, Vilarreal, despusahir, despusdemà, despusanit, contrarrevolucionari, esclatasanc, correlestotes* (i no **coll-vert, *moto-carro...*) S'inclouen les paraules derivades de l'us del prefix *ex-*: *expresident, exministra* (i no **ex-president, *ex-ministra...*).
- e) No separem en guionets expressions estrangeres com: *best seller, rock and roll, play boy...*

El manteniment de la separació en les combinacions de verb i pronom –ya siga per mig de l'apòstrof o del guió–, que és el sistema usat per idiomes com el portugués o el francès, front a una possible aglutinació, com ocorre en castellà (o siga, escriure “*vendrel, durmen*”, en lloc de *vendre'l, durme'n*), ve determinat per vàries raons:

- 1) Estalviar-se els problemes que supondrien formes com:

i) vendrem	/	vendrem
(futur)		(infinitiu + pronom) (vendre'm)

ii) mengen / mengen
(present) (present + pronom) (menge'n)

- 2) Evitar l'augment de paraules esdrúixoles o sobreesdrúixoles que requeririen accent gràfic per a la seua correcta llectura, o combinacions estranyes de lletres si els pronoms no es separaren en guions i apòstrofs: *donamela, emportarvosles, entregueulosels, escriuremel, disho, culllo, lliglila, en lloc de les formes normatives *dona-me-la*, *emportar-vos-les*, *entregueu-los-els*, *escriure-me'l*, *dis-ho*, *cull-lo*, *lig-li-la*.
- 3) Facilitar l'identificació i el correcte us de les distintes formes dels pronoms dèbils.
- 4) Conservar l'independència dels pronoms respecte al verp, encara que siguen combinacions enclíiques. En estes combinacions, l'accent principal el du el verp, si be hi ha tendència a fer recaure l'accent fonètic en certs casos, com per eixemple en: *dona-me-la*, *tant de gust en conèixer-te*.

2.3.3. La diéresis

Com els atres signes, servix per a fer més clara la llectura de la llengua.

Té un us comú a unes atres llengües (castellà, català, gallec, occità...): indicar que la U en les combinacions QU/GU se pronuncia. Aixina, tenim: *qüestió*, *aigües*, etcétera.

L'atre us és l'indicatiu de la no existència de diftonc, en un us paregut al del francès, l'occità o el català, front al castellà que en este cas usa l'accent, o el gallec que usa accent o diéresis segons els casos. Este és l'us que apareix en una major freqüència: *veïna* (ve-ï-na) front a *reina* (rei-na); *agraïx* (a-gra-ix) front a *Patraïx* (Pa-traix); *peüc* (pe-üc) front a *contrapeu* (con-tra-peu), *fluïx* (flu-ix) front a *fluix* (monosilàbica), etcétera.

Aixina, les normes d'us de la diéresis se resumixen en les següents:

- a) S'escriu diéresis damunt de la *u* quan esta es pronuncia en les sílabes *qüe*, *qüi*, *güe*, *güi*: *qüestions*, *aigüeral*, *aqüífer*, *llingüiste*.
- b) Duen diéresis la *u* i la *i* darrere d'una vocal quan no formen diftonc ni duen accent gràfic segons les regles generals: *peüc*, *raïm*, *ablaiurat*, *agraïa*, *roïns*, *raïmet*, *veïnat*, *gratuït*, *succeït*, *malaït*, *traïdor*, *agraïment*, *continuiïtat*, *substituïx*, *sobreïx*, *constituïxen*, *fortuïta*, *reduïda*, *reduïdes*.
- c) En els casos de coincidència de diéresis i accent sobre una mateixa vocal tònica, les regles d'accentuació gràfica tenen preferència sobre la diéresis: *païs*, *veï*, *agraïem* ; *pero països*, *veïns*, *agraïx*.
- d) Per ser òbvia la seua condició d'hiat, la normativa estalvia la colocació de diéresis en les següents combinacions vocàliques heterosilàbiques:
  - En l'infinitiu, el gerundi, el futur i el condicional dels verps que acaben en *-air*, *-eir*, *-oir*, *-uir*: *agraïr*, *beneïnt*, *oiré*, *destruïria* (i no *agraïr, beneïnt, oïré, destruïria).
  - En la *i*, *u* darrere dels prefixos *a-*, *anti-*, *auto-*, *bi-*, *bio-*, *co-*, *contra-*, *extra-*, *foto-*, *gastro-*, *intra-*, *macro-*, *micro-*, *neo-*, *poli-*, *quasi-*, *radio-*, *re-*, *ultra-*, etc.: *contraïndicat*, *microïncisió*, *reunió*.

- En la *i*, *u* dels sufixos *-isme*, *-iste*, *-ista*, *-ible*, *-isar*, *-isant*, *-isat*, *-um* darrere de vocal: *egoisme*, *egoiste*, *arcaisant*, *europaïs*, *increïble*, *òmnium*, *tedeum*.
- En els numerals composts en que apareix la forma *un*: *trentaun*, *cinquantaunmil*... (i no **trentaün*, *cinquantaünmil*).

2.3.4. L'apòstrof

L'apòstrof és un signe ortogràfic consistent en una cometa volada (') que es posa per a indicar l'elisió d'una vocal d'una paraula àtona per contacte fònic en la vocal de la paraula tònica en la qual recolza la seua pronunciació, conformant un sol grup fònic.

Respecte a la posició de la paraula apostrofada, hi han dos classes fonamentals d'apostrofament: darrere de paraula acabada en vocal (*agarra'l*); i davant de paraula escomençada per vocal o *h* muda (*m'alça*, *l'assunt*, *l'hipòtesis*).

Quan parlem, elidim moltes més vocals de les que representem en l'escriptura, mentres que en unes altres ocasions no elidim totes les que sí que ho fan en la llengua escrita. Les regles d'apostrofament pretenen simplement sistematitzar, per a la norma escrita, este fenomen de la llengua parlada.

Per això, s'ha intentat establir una norma d'us d'este signe lo més senzilla possible, eliminant algunes excepcions de certes propostes normatives, com és el cas d'artícul davant de I, U àtones, que s'apostrofa: *l'Universitat*, *l'indústria*. Esta elisió està viva en la llengua valenciana i d'esta manera arrebpleguem un fet fonètic i fem la regla més regular, eliminant excepcions.

Encara que es recomana la consulta de la Gramàtica i l'Ortografia per a aclarir el seu us de manera detallada, les normes bàsiques d'apostrofament són les següents:

1) Darrere de vocal

- S'apostrofen els pronoms personals dèbils *me*, *te*, *se*, *lo*, *los*, *ne* quan apareixen darrere d'una forma verbal acabada en vocal i no van acompanyats d'un altre pronom. En tal cas prenen, respectivament, les formes *'m*, *'t*, *'s*, *'l*, *'ls*, *'n*: *ampara'm*, *assenta't*, *menge's*, *alça'l*, *torque'ls*, *prenga'n*.
- No obstant, en el cas de que el verb acabe en *u* en valor de semivocal, l'apostrofament no tindrà lloc: *tragau-me*, *aveeu-lo*, *tragau-los*.
- Estes formes apostrofades poden aparéixer també, baix certes condicions, en combinacions de dos o més pronoms: *escriu-li'l*, *ix-te'n*, etc.

2) Davant de vocal o h muda:

- Els pronoms personals dèbils *me* (*m'*: *m'agrada*), *te* (*t'*: *t'acostes*), *se* (*s'*: *s'afanya*), *lo* (*l'*: *l'obedix*), *la* (*l'*: *l'alvança*), *ne* (*n'*: *n'ixen*) (veja's la Gramàtica per a les normes d'apostrofació en combinacions de dos o més pronoms);
- l'artícul definit masculí *el* (o la seua variant *lo*) i l'artícul definit femení *la*, que en els tres casos se reduïxen a *l'*: *l'ingenier*, *l'home*, *l'amiga* (pero no quan *lo* actua com a pronom neutre: *lo estrany*, *lo actual*, *lo impossible*) (veja's la Gramàtica per a certes excepcions puntuals);
- les formes de tractament *En* (*N'Enric*, *N'Humbert*) i *Na* (*N'Ampar*, *N'Isabel*);
- la preposició *de* (*fet d'espart*, *ple d'hòmens*).

2.3.5. L'interrogació i l'admiració

Els signes ortogràfics d'entrada en l'interrogació i en l'admiració no han de suprimir-se per imitar ortografies estrangeres que solament usen el signe final: *¿La normativa per a sol·licitar les ajudes és ja pública, o encara no? ¡Són uns hòmens tan llejos que fan fredat!*

La supressió del signe inicial *du*, en la majoria dels casos, a la confusió sobre a ón escomença l'interrogació o l'admiració.

El signe de principi s'ha de colocar a on escomença la pregunta o el sentit admiratiu, encara que allí no escomence el periodo: *Ampar, ¿qué vols per a almorzar hui?*

La pràctica d'estos criteris ortogràfics dona claritat a l'escriptura i ajuda en la llectura a la correcta entonació de la frase que, d'una altra forma, podria arribar tart. Además de ser d'us generalisat en els escrits valencians des de fa molt de temps.

3. ALGUNES CONSIDERACIONS MORFOLÒGIQUES

En realitat, la base d'estes consideracions no és una altra que la fonètica; la distinció -ISTE/ISTA, o el sufix -EA, serien evolucions normals en qualsevol llengua, però s'han volgut silenciar ortogràficament en certes propostes. És coneguda la gran dificultat que suponen donar fi a ultracorreccions en la llengua; però el nostre cas no és pròpiament una ultracorrecció, sinó u dels múltiples intents d'uniformisme, que no de regularisació, de les "Bases" de 1932 i d'unes altres normatives.

3.1. Els sufixos -ISTE, -ISTA

És corrent en la llengua parlada oir estes terminacions aplicades al masculí i al femení respectivament. Un principi de l'evolució de les llengües és la creació de distincions necessàries que asseguren la comunicació; primitivament este sufix tenia una forma única, però el valencià ha creat una distinció de gènere. Inexplicablement, aquelles "Bases" –que solament eren ortogràfiques– condenaren la forma -ISTE, deixant-ne una per als dos gèneros: -ISTA.

De l'existència viva d'esta dualitat donaren testimoni:

- 1) Ferrer Pastor en el seu *Diccionari de la Rima*³⁸⁹, que diu:

"Evidentment, com sufix grec, té una terminació única en -ista però el vocalisme del valencià parlat li dona una forma -iste per al masculí i -ista per al femení i tal distinció és molt útil en alguns casos: l'artiste, l'artista, etc.; malgrat que la llengua literària manté la forma única en -ista per al masculí, no hi ha cap inconvenient a usar els masculins en -iste en l'estil popular (teatre, llengua parlada, etc.) perquè els seus avantatges són innegables i venen d'antic, dels primers manlleus medievals al llatí eclesiàstic."

Realment, és una opinió que val la pena recordar com a prova de resignació i obediència, que no de científisme.

- 2) El *Diccionari Català-Valencià-Balear*³⁹⁰, al transcriure paraules com FABULISTA, FONDISTA, diu:

FABULISTA fabuliste (Val.)

FONDISTA fondiste, fondista (occ., val.)

- 3) El Vocabulari de Lluís Fullana arreplega les terminacions en -ISTE per al masculí.
- 4) El Diccionari Escrig-Llombart també du la terminació -ISTE per al masculí.

Creem que són suficients els testimonis anteriors, però, además, també trobem exemples en la nostra lliteratura:

*"De sant Iohan / babtiste y Ieremies"*³⁹¹

*"gran paperiste, / major sofiste"*³⁹²

389 Francesc Ferrer Pastor en la col·laboració de Josep Giner, *Diccionari de la Rima*, pàg. 802, València, 1956.

390 Alcover, C.V.B., v. 5, pàgs. 687 i 955, respectivament.

391 Trobes, pàg. 36, l. 13.

392 Gaspar Guerau de Montmajor, *Breu Descripció dels mestres de València que anaren a besar les mans a la Magestat del rey D. Felip, segon de aquest nom, en lo primer de Febrer del any mil cinchcents huitantasis, feta per lo venerable Mestre Gaspar Guerau de Montmajor*, 1586. Ribelles, B.L.L.V., v. II, pàg. 302.

"no axi com diu lo psalmiste d'ayir qui es passat..."³⁹³

"que diu lo psalmiste endreçant la sua raho..."³⁹⁴

Contràriament a la corrent d'assimilació castellanista (i en l'actualitat també catalanista) que patí el valencià, és una distinció que no s'ha perdut, encara que és vacilant en el present, a causa de l'influència que el castellà i la normativa catalana tenen sobre la llengua; no hi ha, per tant, cap de motiu per a suprimir la distinció.

3.2. El sufix –EA, -EES.

Un altre dels casos ben estranys és el produït entorn ad este sufix, que servix per a formar substantius que designen qualitats abstractes.

La llengua valenciana vernàcula presenta la solució estable -EA (i el seu plural –EES) procedent del llatí -ITIA. No pot considerar-se mai com a dialectalisme. La seua existència la reconeixen:

1) Sanchis Guarner, que diu:

"Pot acceptar-se en la pronunciació culta l'omissió de la S en el sufix abstracte -ESA que es fa en quasi tota la Regió Valenciana, per tal com és un arcaisme puix que en la llengua clàssica era -EA la forma que tenia este sufix."³⁹⁵

I transcriu varies paraules: *"pobresa [pobróa], bellesa [beleóa], tristesa [tristéa]"*.

Fixem-nos que escriu "pronunciació culta", perquè abans, en la pàgina 71³⁹⁶ parlant de la e tancada, diu:

"j) En hiatus, és a dir en concurrència amb una atra vocal sense formar diftong: quiet [kiét], bellea [beleóa], riquea [riquéa], poeta [poéta], pobreia [pobróa]".

Per lo que es veu, ja no és solament "pronunciació", sino que l'escriptura també és correcta.

2) Francesc Ferrer, que sobre açò dia:³⁹⁷

"la forma en -EA és la normal en el valencià i en la llengua antiga i respòn perfectament al tractament etimològic i, a més a més, en valència és més sentida com a més entranyablement nostrada front al castellà -EZA, puix que les formes en -ESA sonen ací a castellanismes, però, ara per ara, en els diccionaris cal abreujar citant una sola forma".

Una volta més veem el "cientifisme" en l'última part del text: l'única raó que alegava és el "ara per ara".

3) Badia Margarit escriu:

"...sin embargo, este sufijo (-ITIA) no tiene dialectalmente la fijeza del catalán oriental, ya que pierde sistemáticamente la z en valenciano..."³⁹⁸

393 Tirant, c. 155.

394 Ibid., c. 155.

395 Manuel Sanchis Guarner, ob. cit., pàg. 86. Actualisem les transcripcions fonètiques al AFI.

396 Ibid., pàg. 71.

397 Francesc Ferrer, ob. cit., pàg. 436.

398 Badia Margarit, ob. cit., pàg. 202.

- 4) El Diccionari Escrig-Llombart du les dos formes, en -EA i en -ESA.
- 5) El Vocabulari Fullana només du la forma en -EA.
- 6) El Diccionari Català-Valencià-Balear, en paraules com: *naturalesa*, *bellesa*, *mansesa*, etc., dona cites en -EA.

En els escriptors antics trobem prou de casos de formes en -ESA, al costat de la gran majoria en -EA. Ordenarem esta documentació en quatre apartats:

3.2.1. Eixemples de formes en -ESA, -EA

Fàcilment trobem paraules en u i atre sufix:

*"en lo mon major **riquea** posseyr"*³⁹⁹

*"confie molt / de vostra gran **altesa**"*⁴⁰⁰

*"grech e **clarea**, sense **perea**"*⁴⁰¹

*"E, sentint lo plorar per la **agudea** de la dolor"*⁴⁰²

*"E donchs no digau que porta **ferea**"*⁴⁰³

*"desijant cobrir e no manifestar la sua **malesa**"*⁴⁰⁴

*"que nou fara per neguna altra manera, sino per **pobrea**"*⁴⁰⁵

3.2.2. Coexistència de formes -ESA, -EA, en un mateix autor o llibre.

L'alternància de formes en un mateix autor confirma la pèrdua d'eixa S que devia ser generalisada a nivell oral. La forma -ESA és, més be, una ultracorrecció ortogràfica, tal volta recordant una possible etimologia o alguna fase anterior a la desaparició. L'eixemple contrari també el tenim: ara escrivim "vesprada", "diners", etc., quan, en realitat, ni la D ni la R es pronuncien en la llengua corrent.

- 1) Tirant lo Blanch:

*"es que hagen **abtea** de defendre"*⁴⁰⁶

*"en terres stranyes ab **abtesa** du"*⁴⁰⁷

*"que la **altea** vostra hafet"*⁴⁰⁸

*"Conexeria vostra **altesa** quanta es"*⁴⁰⁹

---

399 Tirant, c. 224.
 400 Trobes, pàg. 53, l. 4.
 401 Spill, I. 4^a, pàg. 34.
 402 Vita, c. 68.
 403 Procés, f. 21, l. 11.
 404 Vita, c. 155.
 405 Consolat, f. 49.1. 26B.
 406 Tirant, c. 196.
 407 Ibid., c. 223.
 408 Ibid., c. 224.
 409 Ibid., c. 215.

2) Vita Christi:

"e mesurar la **altea** e dignitat sua"⁴¹⁰

"que vostra **altesa** se retragua en la pus secreta celleta"⁴¹¹

3) Aureum Opus:

"la **naturalea** que hauets ab mi"⁴¹²

"vos pregam per la **naturalesa** que auets"⁴¹³

3.2.3. Preferència de certes paraules en la terminació -ESA.

Curiosament, trobem que unes poques paraules apareixen en els texts clàssics casi sempre o, a lo manco, majoritàriament en la forma -ESA. Entre les principals, tenim:

- altea: Tirant, Trobes, Vita Christi.
- gentilesa: Tirant.
- saviesa: Tirant, Trobes, Vita Christi.
- noblesa: Trobes.
- malesa: Vita Christi.

Tret d'estes i algunes poques més, les formes en -ESA deixen de ser més o manco corrents. Per contra, tenim també unes atres paraules que casi sempre s'escriuen en la forma -EA:

- avinentea: Tirant.
- bellea: Tirant, Spill, Vita Christi.
- flaquea: Tirant, Vita Christi.
- granea: Tirant, Vita Christi.
- perea: Spill, Vita Christi.
- pobrea: Spill, Vita Christi.
- vellea: Spill.
- bonea: Vita Christi.
- fortalea: Vita Christi.

Cal destacar que en els "Furs" no hi ha cap de forma en -ESA.

3.2.4. Abundància i varietat de les formes en -EA.

La forma en -EA, además de ser la que es presenta més voltes, té una atra ventaja: la varietat de paraules. Mentres el sufix -ESA està reduït a un número molt chicotet de paraules, l'atre sufix, -EA,

---

410 Vita, c. 1.

411 Ibid., c. 5; també apareix en Z' "acostaren se a besar la ma a sa alteza" (c. 3).

412 Aureum, pàg. 27, 1. 7.

413 Ibid., pàg. 19, 1. 91.

presenta una gama molt més ampla. Aixina:

"Tirant hague **aujntea** de parlar"⁴¹⁴

"y com fou tota plena de **lealtea**"⁴¹⁵

"mostrant la **magrea** de la cara"⁴¹⁶

"Quanta **malea** tota l'**asprea** que al mon se llig"⁴¹⁷

"e fals brellar per ma **simplea** e **bestiea** creureles tant"⁴¹⁸

"Sab Deu si'm cou e quant me nou tanta **fluixea** e tal **mollea**"⁴¹⁹

"segons la **poquea** de nostres forces"⁴²⁰

"volent dir que la **baxea** del home"⁴²¹

"per que es bona la **cominalea** e la equaltat"⁴²²

"que us do la fe de no partirme de sa senyoria en **chiquea** ni en **granea**"⁴²³

"e que en nostra **ninea** nos hajam pres un regne"⁴²⁴

"aquella fexuga malaltia incurable quis diu **paralitiquea**"⁴²⁵

Els texts citats són, considerem, prou representatius, i mostren la realitat llingüística d'aquell temps. La conclusió nostra no és aventurada ni falta de base: el sufix -ESA, vista la cantitat i qualitat de paraules en -EA, devia ser ja en aquell temps un cultisme ortogràfic; la caiguda d'eixa S és precis que siga antiga, perquè primer se donen els canvis fonètics i en acabant passen a l'escriptura. Eixa escriptura vacilant nos dona la raó, tenint en conte la situació actual.

No podem descartar que el fet que el castellà use les formes en *-eza* hui influïxca i propicie que alguns parlants usen en l'actualitat les formes en *-esa* per castellanisació: "nobleza" en castellà potenciarà la forma *noblesa* en valencià; anàlogament, les formes castellanques "naturaleza", "riqueza", "belleza"...

3.3. Les terminacions -EU, -EA, -EUS, -EES.

La terminació llatina *-ĕum*, de *mediterrānĕum*, donà en valencià i en tot el seu diasistema les formes *-eu*, *-ea*, *-eus*, *-ees*: *meditarrāneu*, *mediterrānea*, *mediterrāneus*, *mediterrānees*, si be en occità estes terminacions hui són tòniques *-èu*, *-èa*, *-èus*, *-èes* (*mediterrāneu*, *mediterrānèa*...). En unes atres

414 Tirant, c. 229; també apareix escrit "aujntea": "posant se en aujntea si Tirant" (c. 283).

415 Ibid., c. 228.

416 Ibid., c. 250.

417 Spill, II, 2^a, pàg. 57.

418 Ibid., II, 3^a, pàg. 73.

419 Ibid., II, 3^a, pàg. 65.

420 Roïç, O. C., pàg. 63, v. 868/9.

421 Vita, c. 103.

422 Consolat, f. 45v, l. 12A.

423 Vita, c. 38.

424 Aureum, pàg. 28, l. 57.

425 Vita, c. 45.

llengües romàniques la terminació llatina *-ĕum* donà *-eo*, *-ea...*, com en castellà, italià o portugués (*mediterráneo...*), i en francès donà varies terminacions, entre elles *mediterranée*, *mediterranéenne*, *simultanée...*

En la llengua antiga estos adjectius i alguns substantius majoritàriament cults o erudits presentaven una certa vacilació en la terminació, i al costat d'adjectius acabats en *-eu*, *-ea*, podem trobar-ne acabats en *-eo*, *-eos* (*aéreo*, *albugíneo*, *acúleo*, *corpòreo*, *petròleo*); esta vacilació s'ha mantengut viva fins a hui en valencià, com ho demostren els diccionaris valencians⁴²⁶.

Curiosament, algunes paraules, a pesar de procedir de formes llatines en *-ĕum* presenten la terminació *-i*, *-ia*. Açò es deu a una vella confusió, ya que les terminacions *-i*, *-ia*, *-is*, *-ies*, venen de formes llatines com *Caecilius*, *honorariŭs*, *ădvĕrsărius*, *artificĭum*, *domicĭlum*, *accessōrium*... que donaren *Cecili*, *adversari*, *artifici*, *domicili*, *accessori*... i alguns autors, esporàdicament, les feen extensives a les formes procedents del llatí *-ĕus* o *-ĕum*; açò solia succeir quan la forma estava en masculí i no tant quan prenia forma femenina. En estos últims casos solia utilitzar-se *-ea*, *-ees*, és dir, que algunes paraules alternaven les formes etimològiques *-eu*, *-ea*, en les no etimològiques *-i*, *-ia* segons el gènere. És el cas de formes com *sanguini*, *sanguinis*, *erroni*, *erronis* (del llatí *sanguĭnĕum*, *erronĕum*), que solien fer el femení *sanguínea*, *sanguínees*, *errónea*, *errónees*.⁴²⁷ El cas de la paraula *oli* és bona mostra de la consolidació d'este procés, puix el llatí *olĕu* donà *oli*, pero per via semiculta, en canvi el llatí migeval *petrolĕum* donà per via patrimonial *petròleu*/*petròleo*.⁴²⁸

També tenim el cas contrari. Les formes *-eu*, *-ea*, *-eus*, *-ees*, junt a *-eo*, *-ea*, *-eos*, *-ees* eren les més usuals en la llengua antiga de tot el diasistema; tan forta era la presència en época clàssica d'estes formes que, en alguns casos, les terminacions llatines *-ium*, *-idu*, *-siu*, que haurien d'haver donat *-i*, donaren *-eu* per la gran influència de les primeres, com podem vore en vocables com ara: *àrreu*, *àrrea* (del llatí *arĭdu*), *cóbeu*, *cóbea* (del llatí *cŭpĭdu*), *cràneus*, *cràneum* (del llatí *cranium*) i el seu derivat *craneal*, *Eliseu* (del llatí *Elysiu*), totes elles arrellegades en el *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover,⁴²⁹ que utilisem com a diccionari històric o d'autoritats. En este cas la forma valenciana *cràneu*, del llatí *cranium*, i els seus derivats, són una mostra de la consolidació d'este procés.

L'existència de les formes *-eu*, *-ea*, *-eus*, *-ees* en l'època antiga i clàssica és irrefutable. La documentació escrita aixina nos ho mostra; tenim bons exemples lliteraris en obres de prestigiosos autors. Vejam uns quants exemples etimològics clàssics:⁴³⁰

MEDITERRÀNEA, del llatí *mediterranĕum*:

“*En la nostra mar mediterrànea*” Corella. *Obres* 95.

426 Les formes en *-o* no són castellanismes, Alcover les considera castellanismes, pero no poden ser-ho quan estan documentades en el segle XV; es tracta de cultismes i llatinismes, pero sense influència del castellà per molt que hui nos ho parega.

427 Alcover en el seu *Diccionari català-valencià-balear*, aixina ho constata quan dona entrada a *sanguini*, *-ínia* afegint: “(i ant. *sanguínea*)”, també en l'entrada *erroni*, *-ònia* afig: “(ant. *-ònea*)”, en *simultani*, *-ània*, a on afig: “(ant. *-ànea*)”, en l'entrada *idoni* diu: “*Idoni* (ant. *idòneu*), *idònia* (ant. *idònea*). adj”...

428 “*petroleo*” és la forma que Alcover documenta en 1492: “*Fahia eniections e Thedecir ab petroleo*”, Cauliach Coll., ll. vi, d. 2a, c. 7.

429 Alcover. A. M^a. *Diccionari català-valencià-balear*. Ed. Moll. Palma de Mallorca, 1985.

430 Els exemples d'est apartat s'han pres del *Diccionari Català-Valencià-Balear* d'Alcover tal com en ell apareixen transcrits, i es citen les edicions que allí apareixen, pero corregim l'accentuació que Alcover posa als texts clàssics quan no es correspon en la fonètica valenciana.

“*Aquesta nostra mar appellada **mediterrànea***” Eximenis II Reg., c.35.

VENÉREUS del llatí *venērēum*:

“*Y en actes **venéreus** té gran tempre y mida*” *Viudes Donzelles* 105.

SIMULTÀNEA del llatí *simultanēum*:

“*...los procurà quasi **simultànea** o momental mort*” *Curial*, II, 83.

TÉBEU, TÉBEA, TÉBEUS del llatí *tēpīdu*:

“*Qui **tébeu** és, d'amor és enemich*” Ausias March LXII

“*Per ço estava **tébeu** e no gosava obrir la boca*” *Curial*, I, 27.

“*Sabs que lo gat / poc escaldat/ tem l'aygua **tébea***” *Spill* 6588

“*Sens la gràcia divinal som fets peresosos, tardívols e **tébeus** a ben obrar*” *Canals Carta.c.3*.

SANGUÍNEA del llatí *sanguīnēum*:

“*Lo bàlsem de la tua suor **sanguínea** a mi malalt sane*” *Cartoxà* IV, 22.

“*Als hòmens qui són de complecció colèrica o **sanguínea***” *Arnau de Vilanova* II,107.

SOTERRÀNEA del llatí *subterranēum*:

“*La capella **soterrànea** de Sancta Eulàlia*” *Ardits*, III, 124.

LÍNEA del llatí *līnēa*.

“*Com ell no fos de **línea** real*” *Tirant*, c. 338.

També trobem la variant *-i, -ia*, de la qual Alcover aporta uns quants casos no etimològics documentats:

SANGUINIS del llatí *sanguīnēum*:

“*Los hòmens **sanguinis** e flemàtics*” *Llull. Arbre Sc.* I,60.

SOTERRÀNIES del llatí *subterranēum*:

“*Cases **soterrànies** o sotzsoles, lo sol de les quals no és pavimentat*” *Arnau de Vilanova* II,108.

EPICURIS del llatí *epicurĕum*:

“Recomptem les històries gregues que los *epicuris*, qui posaven...” Eximenis II Reg.,c 22.

LÍNIA, del llatí *līnĕa*.

“Lo roch adversari sia cobert en algun spay de la segona *līnia*”, Scachs 100.

Alcover també dona entrada en el seu diccionari a formes com *àureu*, que remet a *auri*; no obstant en l'entrada de *auri* diu “(ant. *àureu*, *àurea*)”, pero documenta *àureu* en autors catalans antics i també moderns com Jacint Verdaguer, en la seua obra *Pàtria*: “Son nom en *àurees lletres* gravaràs”.

Igualment fa en *venèreu*, la remet a *veneri*, pero en l'entrada de *veneri* l'única documentació clàssica que pot oferir és la de *venèreu*.

També dona entrada a *línea* i la remet a *līnia*, documentant en la llengua clàssica les dos i donant fonètica per a les dos en València i només *līnia* per a Barcelona i Balears, no obstant la documenta en l'obra del mallorquí Aguiló: “Com si fos en *línea recta / descendent del gran Sesostris*”.

Només dona entrada a *ciclopi*, pero només pot documentar la forma *ciclòpea* en Jacint Verdaguer, en el seu poema *Atlàntida*: “A la ciutat *ciclòpea* s'acosta”; igualment succeïx en *circumcutani*, *conterrani*, *corpori* o *cutani*, que només pot documentar *circumcutànea*, *coterràneu*, *corpòrea* o *cutàneas* en obres del segle XV.

En el cas de *còrnia* la remet a *còrnea* i en l'entrada de *còrnea* documenta les dos en la llengua antiga, donant fonètica per a les dos en València i únicament *còrnea* per a Mallorca, com a forma viva que ell coneix.

El propi Alcover al definir *acústic* utilisa la forma *craneal*, derivada de *cràneu*: “...*nervi craneal que transmet...*”.

No cal nomenar els casos de formes com *aèreo*, *albugíneo*, *acúleo*, *corpòreo*, *petròleo* que també arreplega, perquè esta terminació *-eo*, estant viva i no sent castellanisme, com havem dit adés, cap de normativa actual la contempla.

L'obra d'Alcover mostra que tant en la llengua antiga com en la moderna i tant a nivell lliterari com oral, les formes en *-eu*, *-ea*, *-eus*, *-ees* han estat vives en català, valencià i mallorquí fins a la normativa catalana de Pompeu Fabra, per posar una fita. Els lexicògrafs valencians també donen mostra de la vitalitat d'estes formes fins a Lluís Fullana, per posar una fita valenciana; això sí, mostrant la vacilació existent, de manera que algunes obres lexicogràfiques valencianes documenten les terminacions *-eu*, *-ea*, *-eus*, *-ees* / *-eo*, *-ea*, *-eos*, *-ees* / *-i*, *-ia*, com ara el diccionari Escrig-Llombart,⁴³¹ el diccionari Martí i Gadea⁴³² o el de Fullana.⁴³³

A nivell normatiu i com a conclusió podem dir que l'occità ha normativitzat les formes *-èu*, *-èa*, *-èus*, *-èes*;⁴³⁴ la normativa catalana moderna de P. Fabra, fugint este possiblement de les formes *-eu*, *-ea* per allò de que presenten certa confluència en el castellà, ha preferit les formes en *-i*, *-ia* (*mediterrani*, *mediterrània*, *mediterranis*, *mediterrànies*, *tebi*, *tèbia*, *tèbis*, *tèbies*) i la normativa

431 Escrig, J. i Llombart, C. *Diccionario Valenciano-Castellano*. València, 1887.

432 Martí y Gadea, J. *Diccionario General Valenciano-Castellano*. València, 1891.

433 Fullana Mira, Ll. *Vocabulari Ortogràfic Valencià-Castellà*. València, 1921.

434 Alibert, L. *Gramatica occitana*. Ed. Centre d'Estudis Occitans. Montpeller, 1976. pàg. 53.

valenciana de la RACV ha adoptat les formes *-eu*, *-ea-*, *-eus*, *-ees* (*mediterràneu*, *mediterrànea*, *mediterràneus*, *mediterrànees*) per ser etimològiques, per seguir una tradició clàssica que es reflectix sobretot en els texts d'autors valencians, i per ser formes existents en tot el diasistema i el seu entorn romànic; además són formes vives i documentades en la llengua escrita fins a hui. D'esta manera es deixen les terminacions *-i*, *-ia* només per ad aquells casos en els que són etimològiques.

3.4. Les terminacions –CUL, –CULA, –CULS, –CULES.

En la llengua clàssica conviuen les terminacions *-cul*, *-col*, *-cle* (*receptàcul*, *receptàcol*, *receptacle*).

El valencià ha acabat adoptant les formes cultes llatines acabades en *-culum* (*articulum*, *vehiculum*...) com *artícul* i *vehícul*. Se tracta d'una tendència cultista, hui general en valencià, etimològica i clàssica, i no d'un castellanisme, que es dona en dites paraules cultes d'orige llatí.

Si consultem el Diccionari Alcover⁴³⁵, trobem que sol arreplegar i documentar en la llengua antiga i en valencià actual formes en *-col*, *-cul*, encara que les remeta a *-cle*:

Artícol, m.: V. article. Val. Al. del llatí *articulum*.

Oràcul, m.: V. oracle. Del llatí *oraculum*.

Receptàcul, m.: V. receptacle. I documenta *receptàcol* en el s. XV.

Igualment, en les formes en *-cle* arreplega les variants antigues en *-cul* que en algun cas documenta en la llengua clàssica, i que en general dona per a Tortosa i tot el valencià.

Obstacle, m...var. form. ant. i dial. *obstàcul* (Tortosa, val.) i la documenta en el s. XV.

Tentacle, m...var. form. *tentàcul*.

Vernacle, adj...var. form. ant. *vernàcul* documentada en R. Llull.

Els diccionaris valencians, que representen la tradició lexicogràfica valenciana dels últims dos sigles, actuen de la següent manera:

- El filòlec Fullana i Mira en el seu *Vocabulari ortogràfic valencià-castellà* (1921) du *artícul* i *article*, sense remetre una a l'atra. També arreplega *tentàcul*, que remet a *tentacle*; *oràcul*, que remet a *oracle*; i *vehícul*, que remet a *vehicle*.
- El *Diccionari valenciano-castellano* d'Escriu i Llombart (1887) actua de la següent forma: arreplega únicament la forma *vehícul*; du *espectacle*, i la remet a *espectàcul*; du *oracle*, que remet a *oràcul*; du *artícol*, *artícul* i les remet a *article*.
- El *Novísimo Diccionario General Valenciano-Castellano* de Martí Gadea (1895) actua de la següent manera: només du *tentàcul* o *vehícul*; *espectacle* remet a *espectàcul*; *oracle* remet a *oràcul*; du *artícol*, *artícul* i les remet a *article*.

Per una atra banda, les següents formes, acceptades per qualsevol proposta normativa, són bona mostra de que esta terminació etimològica existix en llengua valenciana i és llegítima:

múscul, del llatí *musculum*.

ridícul, del llatí *ridiculum*.

bàcul, del llatí *baculum*.

sàcul, del llatí *sacculum*.

En valencià les úniques paraules patrimonials acabades en *-cle* són *mascle*, *muscle*, *vincl* i l'arcaisme *miracle*, hui evolucionat a *milacre* per metàtesis. També tenen esta terminació algunes

435 Alcover, A. M^a. *Diccionari Català-valencià-balear*. Ed. Moll. Palma de Mallorca 1985.

formes grecolatines, com ara: *cicle* (del llatí-grec *cyclus*), *epicicle* (del llatí-grec *epycichus*), *hemicicle* (del llatí grec *hemicyclium*) o *tricycle* (compost de *tri-* i el grec *kukloj*).

En conclusió:

1. Tant les terminacions *-cul* com les terminacions en *-cle* són etimològiques i clàssiques, si bé hui les formes en *-cle* són arcaiques i la terminació usada de manera general en valencià actual és només *-cul* (*vehícul, artícul, tubèrcul, umbràcul, espectàcul, espècul, bàcul, vernàcul, mínuscul, ridícul...*) a excepció de les paraules patrimonials *mascle, muscle* i *vincl*. Dita terminació es manté en els femenins dels adjectius (*vernàcula, minúscula, ridícula...*) i també en tots els derivats (*vehicular, articulació, tuberculosi, espectacular, etc.*)
2. Podem considerar també com a arcaica la terminació *-col*, a excepció d'alguna paraula patrimonial com *cércol*, si bé presenta també tendència a evolucionar cap a *-cul* (com en *sòcol > sòcul*).

Sent com són les terminacions en *-cul* etimològiques, clàssiques i les úniques d'ús general en valencià actual, deuen ser les vehiculades en valencià estàndart.

4. BIBLIOGRAFIA

I

- Ajuntament de València, *Ortografia de la Llengua Valenciana de la Real Academia de Cultura Valenciana*. València, 1994.
- Adlert Noguerol, Miquel, *En defensa de la llengua valenciana*. Ed. Del Sénia al Segura, València, 1977.
- Alarcos Llorach, Emilio, *Fonología española*. Ed. Gredos, Madrid, 1976.
- Alcover, Mn. Antoni M^a., i Moll, Francesc de B., *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma de Mallorca, 1975. 2ª edició, citarem abreviadament: Alcover C.V.B.
- Alibert, L. *Gramática occitana*. Ed. Centre d'Estudis Occitans. Montpeller, 1976.
- Àrias i Burdeos, Juli Amadeu, *Els verps en llengua valenciana i la seua flexió*. RACV, 2006.
- Badia Margarit, Antonio M^a., *Gramática catalana* (dos volums). Ed. Gredos, Madrid, 1975.
- Bennett, W. A., *Las lenguas y su enseñanza*. Ed. Cátedra, Madrid, 1975.
- Entwistle, William J., *Las lenguas de España: Castellano, Catalán, Vasco y Gallego-Portugués*. Ed. Itsmo, Madrid, 1973.
- Escrig, J. i Llombart, C. *Diccionario Valenciano-Castellano*. València, 1887.
- Fabra, Pompeu, *Gramàtica catalana*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 1926. 4ª edició.
- Ferrer Pastor, Francesc, en la col·laboració de Josep Giner, *Diccionari de la rima*. Ed. Federic Domenech, València, 1956.
- Fontelles, Antoni; Lanuza, Joaquim; Garcia, Laura. *Gramàtica de la llengua valenciana*. 2^a ed. Lo Rat Penat, València, 1996.
- Fullana i Mira, Lluís, *Compèndi de Gramàtica valenciana*. València, 1921.
- Fullana i Mira, Lluís. *Vocabulari Ortogràfic Valencià-Castellà*. València, 1921.
- Gili Gaya, Samuel, *Nociones de gramática histórica española*. Ed. Vox, Barcelona, 1978.
- Grandgent, C. H., *Introducción al latín vulgar*. Ed. R.F.E., Madrid, 1970. Quarta edició.
- Grave, M. de, i F. Van Passel, *Lingüística y enseñanza de lenguas extranjeras*. Ed. Fragua, Madrid, 1971.
- Griera, A., *Gramàtica del català antic*. Barcelona, 1931.
- Hudson, R. A.: *Sociolinguistics*. Cambridge University Press, Cambridge (Regne Unit), 1980.
- Lapesa, Rafael, *Historia de la lengua española*. Ed. Gredos, Madrid, 1980. Octava edició.
- López, Voro, *Diccionari general de la llengua valenciana*. RACV, 2010. Ed. en línia: <https://diccionari.llenguavalenciana.com/general/>
- Lyons, John, *Introducción en la lingüística teórica*. Ed. Teide, Barcelona, 1986.
- Martí y Gadea, J. *Diccionario General Valenciano-Castellano*. València, 1891.

- Moll, Francesc de B., *Gramática histórica catalana*. Ed. Gredos, Madrid, 1952.
- Navarro Tomás, T. i Manuel Sanchis Guarner, *Análisis fonético del valenciano literario*. Ed. R.F.E., Madrid, 1934.
- Nebot Pérez, José, *Tratado de ortografía valenciana clásica*. Ed. Ángel Aguilar, València, 1910.
- Ribelles Comin, José, *Bibliografía de la lengua valenciana* (quatre volums). Ed. Servicio de publicaciones del M. E. y C., Madrid, 1905-1978. Citarem abreviadament: Ribelles, B.LL.V.
- Ruiz Negre, Antoni, *Diccionari de sinònims, idees afins i contraris*. Ed. Del Sénia al Segura, València, 1994. Ed. en línia: <https://diccionari.llenguavalenciana.com/sinonims/>
- Sanchis Guarner, Manuel, *Gramática valenciana*. Ed. Torre, València, 1950.
- Secció de Llengua i Lliteratura Valencianes (Real Acadèmia de Cultura Valenciana). *Diccionari Bilingüe Valencià-Castellà/Castellà-Valencià*. Ed. en línia: <https://diccionari.llenguavalenciana.com/bilingue/>
- Secció de Llengua i Lliteratura Valencianes (Real Acadèmia de Cultura Valenciana). *Diccionari de la Rima*. Ed. en línia: <https://diccionari.llenguavalenciana.com/rima/>
- Secció de Llengua i Lliteratura Valencianes (Real Acadèmia de Cultura Valenciana), *Ortografia*. València, 1979.
- Secció de Llengua i Lliteratura Valencianes (Real Acadèmia de Cultura Valenciana), *Nova gramàtica de la llengua valenciana*. València, 2015. Ed. en línia: <https://www.llenguavalenciana.com/documentos/gramatica2015>
- Väänänen, Veikko, *Introducción al latín vulgar*. Ed. Gredos, Madrid, 1979.
- Valor, Enric, *Curs mitjà de gramàtica catalana referida especialment al país valencià*. Ed. 3 14, València, 1979. Segona edició.

II

- Alanya, Lluís, *Aureum opus regalium privilegiorum civitatis et regni valentie*, València, 1515. Edició facsímil, en la col·lecció "Textos Medievales", feta per ANUBAR, València, 1972. Citat: Aureum.
- Consolat de Mar*. Varis autors (Facsímil del manuscrit conservat en l'Archiu Municipal de València - València, 1407-, edició de Vicent García Editors, València, 1977). Citat: Consolat.
- De Villena, Isabel, *Vita Christi* (València, 1497). Ed. Del Sénia al Segura, València, 1980 (Edició facsímil de l'original que es conserva en la Biblioteca Nacional de Madrid). Citat: Vita.
- Fenollar, Bernat, i altres, *Lo Procés de les olives e disputa dels jovers hi dels vells* (València, 1497). Edició facsímil de l'incunable de la Biblioteca Universitària de València, feta per la Societat Bibliogràfica Valenciana. València, 1973. Citat: Procés.
- Llibre dels Furs*. Varis autors (València, 1261). Vicent Garcia Ed., València. Facsímil del manuscrit autènticat per Boronat Pera de l'Archiu Municipal de València. Citat: Furs.
- Martorell, Joanot, Martí Joan de Galba, *Tirant lo Blanch* (València, 1490). Ed. Del Sénia al Segura, València, 1978 (Edició facsímil de l'original que es conserva en la Biblioteca de l'Universitat de València). Citat: Tirant.

Les Trobes en lahors de la Verge Maria. Varis autors (València, 1474). Edició facsímil de l'original, feta per la Llibreria Paris-Valencia, València, 1979. Citat: Trobes.

Roïç de Corella, Joan, *Obres Completes*. R. Miquel i Planas. Barcelona, MCMXIII. Citat: Roïç, O.C.

Roig, Jaume, *Lo llibre de les dones e de conçells* (València, 1459). Edició de Francesch Pelay Briz, Barcelona, 1866 (feta segons l'edició de 1735, València). Citat: Spill.

Roig, Jaume, *Spill* (València, 1459). Edició de Josep Alminyana Vallés. Ed. Del Sénia al Segura, València, 1990.